

1993 års arbetsskadebegrepp

Ett urval kammarrättsdomar
åren 1996 – 2001

En rättsfallsöversikt

Under beteckningen RIKSFÖRSÄKRINGSVERKET ANSER publicerar Riksförsäkringsverket bl a

- rättslägesanalyser och rättsfallsöversikter
- viktiga remissyttranden samt rapporter och framställningar till regeringen.

Utgivare: Ombudsenheten

Upplysningar: Ulf Sjödin
tel 08-786 96 30

Skriftserier som ges ut av Riksförsäkringsverket:

RFV Föreskriver (RFFS)	Författningar med bindande föreskrifter
RFV Rekommenderar (RAR)	Allmänna råd om tillämpningen av författningar
RFV Vägledning	Beskrivning av författningsbestämmelser, allmänna råd, förarbeten, rättspraxis, exempel och kommentarer
RFV Analyserar	Resultat av utrednings- och utvärderingsarbete
RFV Anser	Tolkningar av rättsläget, uttalande om verkets åsikt i olika frågor och framställningar till regeringen
RFV Informerar	Redovisning av statistik, upplysningar om regler, rutiner och praxis.
RFV Redovisar	Försäkringsanalyser och rapporter av mer begränsad omfattning

Beställ hos: Riksförsäkringsverkets Kundtjänst Tfn 08-795 23 55
Fax 08-760 58 95. E-post: order@special.lagerhus.se eller på
Internet www.rfv.se
Tryck: Elanders Novum 2001.

Till de allmänna försäkringskassorna

Denna rättsfallsöversikt innehåller en redovisning av kammarrättsdomar och två avgöranden av Regeringsrätten gällande det arbetsskadebegrepp som infördes den 1 januari 1993. Domarna har avkunnats under tiden 1996- 2001.

Regeringen har i prop. 2001/02:81 föreslagit lagändring som innebär förändring av bevisreglerna vid arbetsskadeprövning med innebörden att beviskravet sänks. Detta nya arbetsskadebegrepp förslås att träda i kraft den 1 juli 2002. Eftersom dessa nya regler ska tillämpas på skador som visat sig efter lagändringen kommer det arbetsskadebegrepp (1993 års) som behandlas i denna rättsfallsöversikt fortsättningsvis att tillämpas i stor omfattning under ytterligare ett antal år.

Rättsfallsöversikten kan även läsas på SOFIA.

På Riksförsäkringsverkets vägnar

Astrid Christiernsson

Innehåll

1	Inledning.....	7
2	Sammanfattning	9
3	Domar	11
3.1	<i>Astma/allergi och luftrörsbesvär.....</i>	<i>11</i>
3.2	<i>Eksem</i>	<i>14</i>
3.3	<i>Lösningsmedelsskador.....</i>	<i>16</i>
3.4	<i>Hjärtinfarkt.....</i>	<i>18</i>
3.5	<i>Tinnitus/ljudöverkänslighet</i>	<i>20</i>
3.6	<i>Psykiska besvär</i>	<i>21</i>
3.7	<i>Ljumsckbråck</i>	<i>26</i>
3.8	<i>Epikondylit</i>	<i>26</i>
3.9	<i>Belastningsskador m.m.....</i>	<i>31</i>
3.9.1	<i>Nacke, axlar och armar.....</i>	<i>31</i>
3.9.2	<i>Rygg.....</i>	<i>45</i>
3.9.3	<i>Höfter, ben och fötter</i>	<i>50</i>
3.10	<i>Glaskroppsavlossning</i>	<i>59</i>
3.11	<i>Leukemi</i>	<i>59</i>
3.12	<i>Tandskador.....</i>	<i>60</i>
	FÖRTECKNING ÖVER DOMAR.....	61

1 Inledning

Riksförsäkringsverket (RFV) ger nu ut en rättsfallsöversikt med ett urval intressanta kammarrättsdomar gällande det arbetsskadebegrepp som infördes den 1 januari 1993. I denna översikt redovisas ett antal domar från åren 1996 – 2001. Valet av domar har gjorts med tanke på att belysa flera olika typer av skador och yrkesgrupper. Domar med utförliga utlåtanden av medicinskt sakkunnig har tagits med för att belysa olika skador/besvär och arbetsuppgifter. Tanken med denna översikt är att ge ledning vid tillämpningen av 1993 års regler. Domarna refereras endast översiktligt i analysen. För att få en fullständig bild av domen hänvisas till respektive dom i fulltext.

Regeringsrätten (RegR) har hittills avgjort två mål i sak där 1993 års arbetsskadebegrepp har tillämpats. Ett mål, **RA 1998 ref 8**, som tidigare har refererats i RFV anser 1998:8, har även tagits med i denna rättsfallsöversikt under avsnitt 3.6 psykiska besvär. I det målet ansåg RegR att arbetsskada förelåg när en försäkrad (facklig förtroendemän och byggnadssnickare) begått självmord efter att ha deltagit i en längre tids ansträngande förhandlingar om arbetsvillkoren på sin arbetsplats. Det andra målet, **RA 2001 ref 62**, som gällde frågan om rätt till omplaceringslivränta på grund av s.k. försämringsskada, redovisas i avsnitt 3.1 astma/allergi samt luftrörsbesvär.

Med arbetsskada förstås skada till följd av olycksfall eller annan skadlig inverkan i arbetet. Enligt det arbetsskadebegrepp som gällde *före den 1 januari 1993* krävdes för att en faktor i arbetsmiljön skulle anses skadlig att det förelåg sannolika skäl för att den kunde medföra skada. Om den försäkrade varit utsatt för olycksfall eller annan skadlig inverkan i arbetet ansågs skadan som han/hon ådragit sig vara orsakad av den skadliga inverkan, om inte betydligt starkare skäl talade emot det.

Enligt det *arbetsskadebegrepp som infördes den 1 januari 1993* skall med skadlig inverkan i arbetet förstås inverkan av en faktor som med hög grad av sannolikhet kan ge upphov till en sådan skada som den försäkrade har. Om en försäkrad har varit utsatt för olycksfall eller annan skadlig inverkan i arbetet skall skada som den försäkrade ådragit sig anses vara orsakad av den skadliga inverkan, om övervägande skäl talar för det.

I förarbetena till lagen om arbetsskadeförsäkring (LAF) (prop. 1992/93:30 s. 20 f) uttalades bl.a. följande beträffande 1993 års arbetsskadebegrepp. Genom ändringen i det första stycket (*av 2 kap. 1 §*) krävs det i fortsättningen att det skall föreligga en hög grad av sannolikhet för att ett ämne eller annan faktor i arbetet skall anses skadlig. – Det uppställda kriteriet innebär enligt

förarbetena att den samlade kunskapen med en betydande grad av sannolikhet måste tala för att en faktor i miljön är skadlig. Detta blir fallet då det föreligger en väsentlig kunskap inom medicinsk eller annan vetenskap för att en viss faktor har en sådan skadebringande egenskap. Uppfattningen att en viss faktor med hög grad av sannolikhet kan orsaka skada måste därvid vara relativt allmänt accepterad. Saknas en sådan uppslutning, t.ex. då olika forskares och läkares uppfattning på ett mer markant sätt går isär beträffande den skadebringande effekten, kan kravet på en hög grad av sannolikhet inte anses uppfyllt. För att en faktor i det enskilda fallet skall kunna bedömas som skadlig räcker det inte att konstatera att den i sig har en skadebringande effekt. Det måste också framgå att exponeringen för faktorn varit av sådan omfattning, intensitet och varaktighet att dessa förhållanden sammanvägda medger bedömningen att hög grad av sannolikhet föreligger.

Av ovan nämnda prop. s 36 f. framgår avseende ändringen från 1993 i 2 kap. 2 § bl.a. följande. Ändringen i denna paragraf innebär att samband skall anses föreligga om övervägande skäl talar för det. – Det krävs en positiv bevisning för att den skadliga inverkan har orsakat sjukdom eller skada i det enskilda fallet. Av utredningen skall framgå att övervägande skäl talar för att det är den skadliga inverkan som givit upphov till sjukdomen eller skadan. Liksom tidigare skall principen om ”försäkrad i befintligt skick” tillämpas. Däremot kan den nuvarande principen att avgöranden i tveksamma fall bör utfalla till den försäkrades förmån inte längre upprätthållas, t.ex. om två likvärdiga medicinskt sakkunniga har olika uppfattning i sambandsfrågan.

Regeringen har i prop. 2001/02:81 föreslagit lagändring som innebär förändring av bevisreglerna vid arbetsskadeprövning med innebörden att beviskravet sänks. Detta nya arbetsskadebegrepp förslås att träda i kraft den 1 juli 2002. Eftersom dessa nya regler ska tillämpas på skador som visat sig efter lagändringarna kommer det arbetsskadebegrepp (1993 års) som behandlas i denna rättsfallsöversikt fortsättningsvis att tillämpas i stor omfattning under ytterligare ett antal år.

2 Sammanfattning

De anspråk på ersättning som ställts i de flesta av de redovisade målen har gällt livränta. Det förekommer dock fortfarande mål om arbetsskadesjukpenning.

I flertalet av de domar som tagits med i denna analys har kammarrätten hämtat in sakkunnigutlåtande. Dessa utlåtanden har varit utförliga och det har i flera fall hänvisats till medicinsk litteratur och forskning inom aktuellt område. Kammarrätten har i dessa fall ofta avgjort målet med hänvisning till redovisad forskning och medicinsk litteratur. Kammarrätterna har, som regel i dessa fall, dömt och hänvisat till den bedömning som den medicinskt sakkunnige har gjort. I några mål har dock kammarrätterna om annan läkare utförligt redogjort för annan uppfattning frångått den sakkunniges bedömning. Utgången i målen visar att det är viktigt att det finns ett utförligt medicinskt underlag.

I flera mål har det funnits utlåtanden av flera läkare. Kammarrätterna har i dessa fall, vid bedömningen av om det föreligger annan skadlig inverkan i arbetet än olycksfall eller i förekommande fall om övervägande skäl talar för samband, beaktat uttalandena i förarbetena där det sägs att den tidigare principen att avgöranden i tveksamma fall bör utfalla till den försäkrades förmån inte längre skall upprätthållas. I de fall två likvärdiga experter har haft olika uppfattning i sambandsfrågan har som regel utgången blivit till den försäkrades nackdel. Vid värdering av läkarnas utlåtanden synes särskilt vikt fästas vid utlåtanden av domstolarnas sakkunniga.

RFV konstaterar att kammarrätterna har ställt höga krav vid bedömningen av om det föreligger skadlig inverkan i arbetet. Kammarrätterna har ofta anfört i domskälen att det inte är tillräckligt att konstatera att en faktor i arbetet har en skadebringande egenskap i sig. Utredningen i målet skall visa att den exponering den försäkrade varit utsatt för skall ha varit av sådan omfattning, intensitet och varaktighet att det går att göra bedömningen att det föreligger hög grad av sannolikhet för att en faktor kan ge upphov till sådan skada som den försäkrade har.

Vad gäller anmälda belastningsskador visar domarna att kammarrätterna har ställt höga krav på vad som fordras för att en faktor i arbetet skall anses skadlig. Den försäkrade skall ha exponerats under lång tid, d.v.s. arbetet skall ha pågått under en längre tid. Det skall också vara fråga om arbetsuppgifter som varit monotona och/eller högrepetitiva. Det har också väsentlig betydelse om dessa skadliga arbetsuppgifter förekommit en större del av arbetstiden

och om det varit frågan om ingen eller liten variation i arbetsuppgifterna. I det fall det bedömts att faktorer i arbetet kan ha orsakat en försämring av en grunden icke arbetsrelaterad grundsjukdom har i ett fåtal fall vid prövning av rätt till livränta bedömts att övervägande skäl talade för orsakssamband mellan skadlig inverkan i arbetet och sjukdomsbesvären vid den tidpunkt livränteprovningen avsåg.

Vid tillämpning av bevisregeln i 2 kap. 2 § LAF har kammarrätterna regelmässigt ansett att övervägande skäl talar för samband om det avföreliggande utredning inte framkommit någon omständighet som talar mot samband.

3 Domar

3.1 Astma/allergi och luftrörsbesvär

RÅ 2001 ref 62 (mål nr 803-2000, 2001-12-03)

Referatmening: Arbetsbyte som skett för att förhindra arbetsutlösta försämringsstillstånd av en icke arbetsrelaterad grundsjukdom har inte ansetts utgöra grund för arbetsskadelivränta.

Målet gällde om K hade rätt till s.k. omplaceringslivränta på grund av försämring av en icke arbetsrelaterad grundsjukdom. K hade uppgivit att han fick sluta sitt arbete som bagare på grund av att han fick andningsbesvär till följd av mjöldamm på arbetsplatsen. Försäkringskassan avlog hans yrkande om livränta. Länsrätten fann K berättigad till livränta för den inkomstförlust som han fått vidkännas på grund av arbetsbytet. Försäkringskassan överklagade länsrättens dom. – **Kammarrätten** ansåg att utredningen visade att anledningen till att K slutade som bagare och tog anställning som lagerarbetare var den arbetsutlösta försämringen av hans grundsjukdom. Sjukdomsbesvärerna har utgjort hinder för K att fortsätta sitt arbetet som bagare. Han hade därför rätt till livränta för ändrade inkomstförhållanden. – RFV överklagade kammarrättens dom. Verket anförde att K inte hade mjölkallergi. Försäkringskassans försämringsläkare hade bedömt att K i grunden hade en pollenallergi och att han försämrats i sitt arbete som bagare, men att han inte fått någon bestående försämring. Det var alltså inte någon bestående försämring som hade gjort det omöjligt för K att fortsätta som bagare. – **Regeringsrätten** uttalade att av utredningen i målet framgår att K innan han började arbeta på bageri hade en inte arbetsbetingad allergi som medförde snuva och irritation av luftvägarna och att denna allergi påverkades också av ämnen som fanns i arbetsmiljön på bageriet. Han var under den tid han arbetade på bageriet sjukskrivnen med anledning av ett som arbetsskada godtaget försämringsstillstånd av denna grundsjukdom. Försämringen avklingade och efter sjukskrivningens slut bytte han arbete. Av det sagda och av den medicinska utredning framgår att allergin (grundsjukdomen) såväl före som efter det övergående försämringsstillståndet påverkat förvärvsförmågan. Sedan den arbetsutlösta försämringen av allergin avklingat får K anses ha återfått den förvärvsförmåga han dessförinnan hade. Han är därför inte berättigad till livränta för den inkomstförlust som uppkom i samband arbetsbytet.

Kommentar

I detta mål har RegR tagit ställning till rätt till livränta vid arbetsbyte vid s.k. försämringsskada som inte bedömts vara bestående. Det arbetsutlösta försämringstillståndet avklingade och efter sjukskrivningens slut bytte den försäkrade arbete. Eftersom han återfått den arbetsförmåga han hade före försämringen var han inte berättigad till livränta för den inkomstförlust som uppkom i samband med arbetsbytet.

I **mål nr 2828-1995**, avgjort av **Kammarrätten i Göteborg** den 14 februari 1997, var frågan om L:s astmabesvär/lungbesvär orsakats eller försämrats i hans olika arbeten då han bl.a. arbetat med *aluminiumbearbetning*, på kakelfabrik, med *limning* inom möbelindustrin samt *rengöring av fartyg* och *containers*. L, född 1943, hade haft astmatiska besvär sedan 15 års åldern. Han var rökare sedan tonåren. – Länsrätten fann att L:s astmabesvär funnits sedan tonåren och har inte orsakats av arbetet. Länsrätten fann vidare att sjukdomen fick anses ha förvärrats av rökningen. De arbeten L haft under vissa perioder av sitt yrkesverksamma liv skulle sannolikt kunna medföra tillfälliga försämringstillstånd av hans grundsjukdom men några övervägande skäl som talar för ett samband mellan L:s senaste arbete som truckförare och de besvär som medfört arbetsoförmåga efter samordningstidens utgång fann inte länsrätten. L överklagade domen och anförde bl.a. att ingen vet om han har astma och att det var orimligt att påstå att giftiga ämnen var ofarliga för honom på grund av att han var rökare. – **Kammarrätten** gjorde följande bedömning. Även om det inte konstaterats att L hade astma visade uppgifterna som lämnats att L under uppväxttiden haft symptom från luftrör eller lungor som kunnat liknas vid astmabesvär. På grund härav och de skäl som länsrätten anført fann kammarrätten att L inte var berättigad till ersättning enligt LAF för anmälda lungbesvär.

Kammarrätten i Jönköpings dom den 15 juni 1998, **mål nr 4240-1997**, gällde en rökare med lungbesvär i form av kronisk obstruktiv bronkit (KOL) med emfysem. Frågan var om H, född 1940, var berättigad till livränta enligt LAF. H arbetade under många år som *bilmekaniker* och han hade daglig kontakt med bl.a. svetsrök, bensinångor, oljerök, lackeringsfärger och damm från bromsar och kopplingar. H rökte fram till 1995 ca ett paket cigaretter på ca en och en halv dag. – **Kammarrätten** inhämtade ett utlåtande från sakkunnige i lungmedicin docent Sven Larsson som bl.a. yttrade följande. Rökningen är den dominerande orsaken till KOL. Det finns en samstämmighet om att viss höggradig dammexponering kan bidra till utvecklingen av KOL. H:s exponering tycks inte vara av den karaktären. Svetsrök, bensinångor och lackeringsfärger är inte kända orsaker till KOL. H:s sjukdomsbild har karaktären av KOL. Rökvanorna är den mest naturliga förklaringen till denna sjuk-

domsbild. Kammarrätten fann med hänvisning till yttrandet av Larsson att H med avseende på ifrågavarande sjukdomsbesvär inte har varit utsatt för sådan skadlig inverkan som avses i 2 kap. 1 § LAF. Han hade därför inte rätt till livränta. Domen överklagades av H som inte fick prövningstillstånd.

I mål nr 462-1996, avgjort av **Kammarrätten i Göteborg** den 26 november 1998, var frågan om A:s, född 1963, försämring av astmabesvär var orsakade av hans arbete som *regummerare* och om han därmed skulle vara berättigad till livränta. A hade varit tvungen att sluta sitt arbete som regummerare och haft tillfälliga arbeten samt varit arbetslös. Försäkringskassan fann att arbetet som regummerare inte hade orsakat A:s astma men det bedömdes som olämpligt med hänsyn till A:s grundsjukdom. Då arbetet inte förorsakat eller försämrat A:s besvär förelåg inte rätt till livränta enligt LAF. – A överklagade beslutet till länsrätten som fann att han varit utsatt för sådan skadlig inverkan i arbetet som avses i 2 kap 1 § LAF. Den skadliga inverkan bedömdes ha utlöst försämringstillstånd av A:s astma vilket föranlett att han tvingats byta arbete. – RFV överklagade länsrättens dom och anförde med hänvisning till aktuella förarbeten samt yttrandet av försäkringskassans förtroendeläkare att övervägande skäl inte talade för att de försämringstillstånd avseende sjukdomen som orsakats av arbetet lett till en bestående arbetsoförmåga och att det inte var försämringen i sig som föranlett att A måst byta till ett sämre avlönat arbete. – **Kammarrätten** fann på de av verket anförda skälen att övervägande skäl inte talade för att den skadliga inverkan A varit utsatt för lett till en bestående nedsättning av hans arbetsförmåga. Han hade därför inte rätt till livränta. Domen överklagades av A som inte fick prövningstillstånd.

I mål nr 3867-2000 avgjort av **Kammarrätten i Göteborg** den 29 augusti 2001 var fråga om L, född 1958, var berättigad till livränta under tid hon deltog i arbetslivsinriktad rehabilitering p.g.a. luftvägsbesvär. Hon hade arbetat som *punktsvetsare* och i sitt arbete inandats svetsrök och andra luftföroreningar. Med hänvisning till ett utlåtande av B G Simonsson, f.d. överläkare och klinikchef vid lungmedicinsk klinik, ansåg L att hon varit utsatt för skadlig inverkan som orsakat hennes astmabesvär. Simonsson ansåg att L:s astma var relaterad till långvarig exponering för svetsgaser. Han framhöll att svetsning medför irritation av luftrören hos arbetare och att det finns ett antal vetenskapliga studier som visar detta. Han hänvisade bl.a. till en studie rörande 1 000 individer där svetsrökexponeringen beräknades ge upphov till astma hos 1 % av svetsarna. En läkare specialist i yrkes- och miljömedicin och en försäkringsläkare bedömde att det inte förelåg hög grad av sannolikhet för att L:s astma orsakats av de luftburna ämnen som hon varit utsatt för i sitt arbete som punktsvetsare. – **Kammarrätten** bedömde att handlingarna i målet inte gav något starkt stöd för att anse att ämnen i den svetsrök L varit utsatt för eller andra ämnen i arbetsmiljön kunnat ge upphov till den typ av

kroniska besvär som hon drabbats av. På grund härav och den markanta oenigheten bland läkarna beträffande farlighetsbedömningen kunde det inte anses föreligga en hög grad av sannolikhet för att L astmatiska besvär orsakats av arbetsskadlig inverkan. Hon var därför inte berättigad till livränta.

I **mål nr 827-1999** avgjort av **Kammarrätten i Sundsvall** den 22 januari 2001 var fråga om Ö, *administrativ assistent* född år 1940, var berättigad till livränta på grund av besvär från ögon, näsa, hud och luftvägarna på grund av arbetsmiljön. Hon anförde att det finns stöd från yrkesmedicinsk klinik att hon lider av SBS-syndrom (Sick Building Syndrome) och att det förligger ett tidssamband mellan dessa besvär och arbetet i nya lokaler från 1991. SBS-syndromen är medicinskt konstaterad och anses bero på sjuka hus. Professor Bengt Järvholm vid yrkesmedicinska kliniken, Norrlands Universitetssjukhus, uppgav i utlåtande att Ö hade en ökad känslighet i sina slemhinner, hyperreaktivitet, framförallt i näsa sedan åtminstone i början av 1970-talet. Det hade dock skett en påtaglig försämring av detta tillstånd i början av 1990-talet med sociala- och arbetshandikapp. Det fanns inga tecken att denna ökade känslighet skulle ha gått tillbaka. – **Kammarrätten** fann att Ö fått en bestående arbetsrelaterad försämringsskada i form av hyperreaktivitet - SBS-syndrom. Hon hade därför rätt till livränta fr.o.m. den tidpunkt hon beviljats hel förtidspension.

Kommentar

I ett av de ovan refererade fallen vilket gällde SBS-syndrom har livränta beviljats (**mål nr 827-1999**). Försämringstillstånd på grund av arbetsmiljön har i detta fall bedömts bestående. I ett tidigare mål i FÖD (**mål nr 642-1990**) ansågs att ett sjuka-hus-syndrom endast föranlett ett tillfälligt försämringstillstånd. Exponering för svetsrök, bensinångor och lackeringsfärger var enligt ett sakkunnigutlåtande inte kända orsaker till KOL (**mål nr 4240-1997**). Svetsrök har inte heller ansetts orsaka astma (**mål nr 3867-2000**). I **mål nr 2828-1995** framgår inte klart om kammarrätten ansett att L inte varit utsatt för skadlig inverkan i arbetet med anseende med hans lungbesvär eller om det bedömdes att övervägande skäl inte talade för samband mellan skadlig inverkan och de besvär för vilka L var sjukskriven. I **mål nr 462-1996** fann kammarrätten att övervägande skäl inte talade för att den försäkrades försämringstillstånd var bestående. Rätt till livränta förelåg därför inte.

3.2 Eksem

I en dom i **mål nr 2341-1996** av **Kammarrätten i Jönköping** den 28 augusti 1998 var fråga om A:s hand- och foteksem kunde anses ha orsakats av hans arbete som *chaufför och serviceman* i bilhall där han kommit i kontakt med

olika smörjmedel och rengöringsmedel m.m. A, en man född 1958, yrkade ersättning enligt LAF för sjukfall under åren 1987, 1988 och 1991. – **Kammarrätten** fann att den medicinska utredningen i målet visade att A:s endogena grundbesvär förvärrats av skadlig inverkan i arbetet och att övervägande skäl talade för att återkommande försämringstillstånd förorsakats av hans arbete. Kammarrätten fann dock att försämringstillstånden upphört inom respektive samordningstid varför det inte förelåg någon rätt till ersättning för de i målet prövade sjukfallen.

I **mål 8799-1995** avgjort av **Kammarrätten i Stockholm** den 23 juni 1998 var fråga om J, en kvinna född 1947, i sitt arbete som *lokalvårdare* varit utsatt för skadlig inverkan som orsakat eller försämrat hennes handeksem. J yrkade ersättning enligt LAF för sjukperioder under åren 1992 och 1993. Försäkringskassan fann med hänvisning till yttrande av en förtroendeläkare att det inte förelåg något samband mellan den friktion, våt- och kemikaliekontakt som J:s händer utsatts för i arbetet som lokalvårdare och hennes anmälda besvär. – J överklagade kassans beslut till länsrätten, som med hänsyn till det samband som fanns mellan J:s arbetsperioder och besvärens uppdykande respektive försvinnande, fann att övervägande skäl talade för att den skadliga inverkan i vart fall försämrat hennes handeksem. Länsrätten konstaterade dock att ingen av dessa arbetsskador sträckte sig över respektive samordningstid varför J inte var berättigad till ersättning enligt LAF med anledning av dessa sjukperioder. – J överklagade länsrättens dom. J åberopade bl.a. ett utlåtande av professorn och överläkaren Jan E Wahlberg, Yrkesdermatologiska kliniken vid Karolinska sjukhuset. Wahlberg ansåg inte att det rörde sig om skilda skadetillfällen. RFV medgav bifall till överklagandet. – **Kammarrätten** fann att det framgick av den medicinska utredningen i målet, främst utlåtandet av Wahlberg, att övervägande skäl talade för ett samband mellan den godkända arbetsskadan och de sjukdomsbesvär som satt ned J:s arbetsförmåga under aktuella sjukperioder. Kammarrätten fann vidare att då det inte konstaterats någon utläkning mellan sjukperioderna dessa skulle ses som ett skadefall varför J var berättigad till ersättning för dessa sjukperioder efter samordningstidens utgång.

I **mål nr 5111-1997** avgjort av **Kammarrätten i Jönköping** den 13 september 1999 var fråga om H, född 1958, var på grund av traumiterativt kontakteksem berättigad till livränta enligt LAF under omskolning. H:s arbete som *byggnadsplåtslagare* innebar daglig kontakt med plåtar med bl.a. bly, mäsing och aluminium. Professor emeritus Jan E Wahlberg, yrkesdermatolog, anförde i sakkunnigutlåtande att i det aktuella fallet förelåg en exponering som är känd för att ge upphov till traumiterativt kontakteksem. Inslag av kontaktallergi i sjukdomsbilden har kunnat uteslutas vid adekvat lapptestning, inga predisponerande faktorer såsom atopi föreligger och patienten

förbättras/läker sedan exponeringen upphört. Wahlberg ansåg att H med hög grad av sannolikhet hade varit utsatt för skadlig inverkan och att övervägande skäl talade för orsakssamband. – **Kammarrätten** fann H berättigad till livränta under ifrågavarande omskolning.

Kommentar

I **mål nr 2341-1996** har rätt till sjukpenning enligt LAF inte ansetts föreligga då arbetsrelaterad försämring av eksem upphört under samordningstiden i sjukfallen. I **mål nr 8799-1995** har några sjukperioder ansetts som ett skadefall då utläkning av eksembesvären inte skett mellan sjukperioderna. I **mål nr 5111-1997** har livränta under omskolning beviljats på grund av traumiterativt kontakteksem. H hade exponerats för ämnen som är kända för att orsaka sådant eksem.

3.3 Lösningsmedelsskador

Mål nr 274-1996 avgjort av **Kammarrätten i Sundsvall** den 30 oktober 1997 gällde T, född 1943, som besvärades av huvudvärk, yrsel och minnes-svårigheter. T yrkade livränta enligt LAF på grund av att han inte längre klarade att arbeta heltid. Han uppgav att han varit utsatt för skadlig inverkan i arbetet under ca 40 år som *bilmekaniker och billackerare*. – **Kammarrätten** inhämtade utlåtande av sakkunnig i yrkes- och miljömedicinska frågor, avdelningsläkare Gunilla Wieslander. Wieslander anförde bl.a. att T hade arbetat med lackeringsarbeten utan ordentligt avgränsade utrymmen. Han har aldrig använt andningskydd. Exponeringstiden för thinner beräknas till 10–19 timmar per vecka. T har arbetat med avfettningsarbete med lacknafta ca 4–9 timmar per vecka. Han har dessutom vistats i lokalerna då han arbetat med svetsning, plåtreparationer och har exponerats för lösningsmedelshaltigt spackel. T uppfyller kriteriet för kronisk toxisk encefalopati både vad gäller exponering för lösningsmedel och symptombild, utveckling och resultat från psykologtest. Kammarrätten fann att T genom exposition för lösningsmedel varit utsatt för skadlig inverkan i sitt arbete och att övervägande skäl talade för att den skada han ådragit sig var orsakad av den skadliga inverkan. T hade därför rätt till livränta i den mån hans arbetsförmåga var nedsatt på grund av arbetsskada.

I **mål nr 2418-1998** avgjort av **Kammarrätten i Jönköping** den 31 januari 2001 gällde P, född 1956, som hade anmält huvudvärk och koncentrations-svårigheter som arbetsskada till följd av exponering av lösningsmedel. P hade i sitt arbete som montör i 10 års tid utfört *sprutmålning* av bensinpumpar, lackering samt rengöring av bensintankar. En läkare vid yrkes- och miljömedicinsk klinik hade i journalanteckningar uppgett bl.a. att orsaken till P:s

symtom är svårbedömda. En del av symtomen har uppenbarligen gått tillbaka efter det att exponeringen har upphört. Detta skulle kunna tala för att besvärerna har ett visst samband med arbetsplatsen. Beror den på lösningsmedelsexponeringen är effekten alltså av akut eller subakut typ. Beträffande en kronisk skada har man på tester inte funnit belägg för påverkan. P har inte varit exponerad för extremt höga nivåer, som högst upp till halva gränsvärdet. Om man tar hänsyn till att P kan ha varit speciellt känslig på grund av konstitution och tidig icke yrkesrelaterad lösningsmedelsexposition kan man med viss tveksamhet konkludera att han kan ha varit utsatt för skadlig inverkan. Medicinskt har man inte kunnat finna andra sjukdomar som förklaring till hans symtom. Möjligen föreligger en lättare toxiskt encefalopati orsakad av den yrkesrelaterade lösningsmedelsexponeringen. En försäkringsläkare yttrade bl.a. att arbetet under åren 1982–1994 har medfört exponering för lösningsmedel men yrkeshygieniska uppfattningen är att exponeringen varit långt under gällande gränsvärden. Psykologundersökningarna ger ej stöd för organisk nervskada och inte heller undersökningarna med datortomografi, hjärna, MRT hjärna, blodflödesmätning och SPECT talar för organisk nervskada. P har varit utsatt för en låggradig kontakt med ämnen potentiellt skadliga för hjärnan men inte i sådana koncentrationer och inte i sådan omfattning att det givit några objektivt påvisbara skador. – **Kammarrätten** uttalade att P varit utsatt för skadlig inverkan i sitt arbete i förhållande till P:s sjukdomsbesvär. Av uppgifter från hörda läkare framgår att någon annan medicinsk orsak till P:s sjukdomsbesvär än den yrkesmässiga exponeringen för lösningsmedel i extremt höga nivåer, diverse kolväteblandningar samt iocyanater i betydande mängder inte föreligger. Enligt en läkare kan P också ha varit speciellt känslig på grund av konstitution och tidig icke yrkesrelaterad lösningsmedelsexponering. Övervägande skäl talade därför för ett samband mellan exponeringen av ämnen och P:s sjukdomsbesvär. P:s talan om ersättning enligt LAF skall därför bifallas. RFV har överklagat domen. RegR har ännu inte tagit ställning till frågan om prövningstillstånd.

Mål nr 998-2001 avgjort av **Kammarrätten i Jönköping** den 28 juni 2001 gällde frågan om lösningsmedel kan ge upphov till multipel skleros (MS). P, man född 1949, hade mellan 1966 och 1983 *arbetat i maskinrummet* på fartyg. Arbetet innebar bl.a. rengörning av separatorer med avfettningsmedel och dieselolja och rengörning av tankar. Mellan 1983 - 1998 arbetade P vid en fabriks vattenvårdsavdelning. Vid rening av fabriken spillvatten användes Clorothene och Metylenklorid. – **Kammarrätten** fann med hänsyn bl.a. till ett av försäkringskassan åberopat uttalande i ett annat mål i kammarrätten (mål nr 4040-1999) av professor Staffan Skerfving, vetenskapligt råd i yrkesmedicin hos Socialstyrelsen, att kunskapsläget inte kan anses vara sådant att det låter sig säga med hög grad av sannolikhet att exponering för lösningsmedel är skadlig med avseende på MS-sjukdom. Kammarrätten upp-

hävde länsrättens dom och fastställde försäkringskassans avslagsbeslut om livränta. P överklagade domen men fick inte prövningstillstånd.

Kommentar

Två mål har gällt om anmälda besvär hade samband med bl.a. sprutlackering. I det ena målet (**mål nr 274-1996**) har den försäkrade uppfyllt kriterierna för kronisk toxisk encefalopati både vad gäller exponering för lösningsmedel och symtombild, utveckling och resultat från psykologtest. Han hade arbetat 40 år som billackerare utan att använda andningsskydd. I det andra målet (**mål nr 2418-1998**), som har överklagats av RFV till RegR, har angivits att den yrkesmässiga lösningsmedelsexponeringen varit under gällande gränsvärden och att den försäkrade inte hade några objektivt påvisbara skador.

RegR fann i mål nr 10031-1995 att kunskapsläget f n var sådant att MS inte kunde godkännas som arbetsskada då exponering av organiska lösningsmedel åberopas som skadlig faktor (arbetsskadebegreppet före 1993). I **mål nr 998-2001** framgår att kammarrätten inte ansett att kunskapsläget hade förändrats.

3.4 Hjärtinfarkt

I **Kammarrättens i Jönköpings** dom den 26 oktober 1999, **mål nr 1991-1997**, var fråga om F:s hjärtinfarkt, TWAR-infektion och lungbesvär var orsakade av faktorer i arbetet och om han därmed var berättigad till livränta fr.o.m. den tidpunkt han tillerkändes hel förtidspension. F, född 1934, var anställd inom Räddningstjänsten där han bl.a. arbetade som *rökdykare*. Han arbetade även som *vaktmästare* vid ett inomhusbad. I arbetsuppgifterna som vaktmästare ingick bl.a. byte av klogastankar, ca 5-6 gånger per säsong. Den 9 september 1994 deltog F i en uttryckning för att förhindra stormskador. Tio dagar senare uppsökte han läkare och en EKG-mätning visade då tecken på hjärtinfarkt. Den 22 september 1994 uppsökte han sjukhus där det konstaterades att F hade drabbats av en hjärtinfarkt och att han hade en s.k. TWAR-infektion. – **Kammarrätten** hämtade in sakkunnigutlåtande från Stig Persson, docent och chefsöverläkare vid kardiologiska kliniken Universitetssjukhuset MAS. Persson, som lämnade ett utförligt utlåtande, anförde bl.a. följande. Vad som orsakar den process som leder till hjärtinfarkt är fortfarande oklart. Det finns inga vetenskapliga belägg för att några speciella situationer av fysisk eller psykisk natur exempelvis inom arbetsmiljön skulle vara disponerande för att utlösa en infarkt. Det faktum att en fysisk eller psykisk ansträngning kan ge upphov till kärlekrampsmärta är inte liktydigt med att den ökar risken för uppkomst av en infarkt. Arbetet som vaktmästare respektive brandman kan inte betraktas vara av den art som kännetecknar riskyrken i sammanhanget. Att TWAR-infektionen skulle ha något samband med arbetet

är inte sannolikt. Beträffande de återopade luftvägssymtomen kan den föga frekventa expositionen för klorgas inte ha bidragit till någon sjukdoms utveckling. Även om det inte helt kan uteslutas att hjärtinfarkten uppkom under kraftansträngningen den 9 september 1994 föreligger det inte hög grad av sannolikhet för att så varit fallet. Andra faktorer talar betydligt starkare för att det aktuella sjukdomsförloppet haft andra förklaringar, i första hand den påvisade TWAR-infektionen. Kammarrätten fann, med beaktande av att kravet på skadlig inverkan höjts från sannolikhet till hög grad av sannolikhet och av innehållet i den medicinska utredningen, att skadlig inverkan i lagens mening inte kan anses ha förekommit. F hade därmed inte rätt till livränta enligt LAF. Domen överklagades av F som inte fick prövningstillstånd.

Mål nr 1971-2000 avgjort av **Kammarrätten i Stockholm** den 5 oktober 2000 gällde frågan om D, född 1939, varit utsatt för skadlig inverkan med avseende på hjärtinfarkt. Vid ett kundbesök drabbades D av hjärtinfarkt. Han hade arbetat som *försäljningsingenjör* i 35 år. Arbetet innebar enligt D extremt långa arbetsdagar och helgarbete. Det fanns inte utrymme för någon fritid för att kunna uppnå de budgetmål som han var ansvarig för. – **Kammarrätten** inhämtade sakkunnigutlåtande av docent Stig Persson som uttalade bl.a. följande. Det finns i handlingarna inte stöd för att arbetet skulle ha karakteriserats av den tristess och otillfredsställelse genom att själv inte kunna påverka arbetets innehåll och genomförande, som kännetecknar den arbetssituation som visat sig innebära en risk i sammanhanget. Det är också mycket tveksamt om den långsiktiga utvecklingen av kranskränsjukdomen hinner äga rum under 4 år. Det finns heller inga vetenskapliga belägg för att speciella situationer inom arbetsmiljön skulle kunna utlösa själva hjärtinfarkten. Kammarrätten fann att utredningen i målet inte visade att L i den beskrivna arbetssituationen varit utsatt för en skadlig faktor som med hög grad av sannolikhet kan ge upphov till insjuknande i hjärtinfarkt. L hade inte rätt till livränta.

I **mål nr 5891-1999** avgjort av **Kammarrätten i Göteborg** den 10 oktober 2000 var fråga om W, född 1943, var berättigad till livränta på grund av hjärtinfarkt. W uppgav att han i tretton år som *ordförande i tjänstemannaklubben* vid företaget mycket ofta hade företrätt tjänstemännen, ett ofta stressigt uppdrag som han gick in för med full insats. På **kammarrättens** begäran hade sakkunnigutlåtande avgivits av professor Åke Hjalmarsson som anförde bl.a. följande. W har utöver stress kända riskfaktorer såsom övervikt och bukfetma. W har sannolikt varit fysiskt inaktiv, vilket bidragit till övervikt och bukfetma. Av handlingarna framgår att W känt svår stress under en lägre period före insjuknandet. Han hade dock utbredda kärlförändringar och det är inte sannolikt att dessa uppkommit under en kortare period, utan har säkert utvecklats under många år eller årtionden. Sannolikt har stress före insjuk-

andet varit en bidragande orsak, men den underliggande kranskärllssjukdomen har säkert en multifaktoriell orsak, där övervikt, bukfetma och inaktivitet är kända. Stress i arbetet kan vara en bidragande faktor, men har inte ensamt orsakat hjärtinfarkten. En rad samverkande riskfaktorer förelåg och såväl utveckling av kranskärllssjukdomen som insjuknandet i hjärtinfarkt måste hos denna patient ha många orsaker. Kammarrätten bedömde att utredningen inte gav stöd för slutsatsen att W:s arbete som facklig förtroendeman inneburit särskilda risker för uppkomsten för hjärtinfarkt eller att arbetet utlöst hjärtinfarkt i april 1993. Inte heller i övrigt visade utredningen att han i sitt arbete varit utsatt för sådan stress att skadlig inverkan har förelegat med avseende på hans hjärtsjukdom. W hade därför inte rätt till livränta. W har överklagat domen. RegR har ännu inte tagit ställning till frågan om prövningstillstånd.

Kommentar

I de tre ovan refererade avgörandena har skadlig inverkan i arbetet som kunnat orsaka hjärtinfarkt inte ansetts ha förekommit. Av sakkunnigutlåtandena i domarna går det inte att entydigt utläsa vilka stressfaktorer som påverkar hjärtsjukdom.

3.5 Tinnitus/ljudöverkänslighet

I **Kammarrättens i Göteborgs** dom den 8 september 1998, **mål nr 3421-1997**, var fråga om M:s, född 1947, långvariga arbete som *musiklärare (violinpédagog)* kunnat ge upphov till tinnitus och ljudöverkänslighet. Försäkringskassan fann att så inte var fallet. – M överklagade till länsrätten som inhämtade sakkunnigutlåtande från docent Lars Bergholz som bl.a. uppgav följande. Vetenskapliga studier visar att endast ett mindre antal av de studerade musikerna uppvisar en relativt lindrig påverkan av hörseln trots exponering för höga bullernivåer. Emellertid finns i de flesta studierna ett antal musiker med hörselpåverkan som inte kan förklaras på annat sätt än att det beror på exponering i form av buller/musikutövning. Det finns även några studier som visar att tinnitus och framför allt ljudöverkänslighet, vilket anses bero på inneröreskada, förekommer oftare hos musiker än hos andra bullerexponerade individer. Även om tillgängliga vetenskapliga studier inte kunnat belägga att ett stort antal musiker drabbas av hörselnedsättning och andra symptom på inneröreskada måste det ändå anses belagt att vissa musiker (som kanske är speciellt känsliga för buller) ändå kan drabbas av bullerskador. Bergholz bedömde därför att M i sitt arbete varit utsatt för skadlig inverkan i form av hörselskadligt buller. – Länsrätten fann att uppgifterna om bullerexponering, resultatet av vetenskapliga studier och frånvaron av annan uppenbar orsak till M:s hörselbesvär talade för att det förelåg hög grad av sannolikhet för att det var arbetet som musiklärare som orsakat M:s hörselbesvär. – Försäkrings-

kassan överklagade domen. – **Kammarrätten** hämtade in utlåtande av sakkunnige i audiologi, docenten Anders Änggård, som med hänvisning till ett antal åberopade referenser bl.a. anförde följande. Det har publicerats ett flertal undersökningar som redovisar ljudnivåerna vid symfoniorkestrars verksamhet vid såväl repetitioner som föreställningar. Sex av dessa har visat ljudnivåer som under representativa arbetsveckor kan ligga betydligt över gränsvärdet 85 dB. Även vid enskilda violinövningar har ljudexpositioner uppmätts som legat nära de som förelegat vid orkesterframföranden. Enskilda musiker, som antagits varit extra känsliga, har kunnat uppvisa tontröskelnedsättningar i diskantområdet av den typ som ses efter exponering för industribuller utan att annan orsak till skadan kunnat påvisas än den ljudexponering som förelegat i arbetet som musiker. Under hand har i klinisk praktisk hörselvård i Sverige framträtt ett intryck av att musiker i ökad omfattning söker för tinnitus och/eller hyperacusis. Professor Axelsson har vid undersökning av musiker vid Operan och Symfoniorkestern i Göteborg samt pop- och rockmusiker rapporterat en påfallande hög incidens av tinnitus, abnorm ljudkänslighet och ljuddistorsionssensationer. Änggård fann att det förelåg en hög grad av sannolikhet för att yrkesmässig verksamhet som violinmusiker kan ge inneröreskador med funktionsstörningar som tinnitus och ljudöverkänslighet och att M i sitt arbete som stråkmusiker och violinpedagog exponerats för ljudnivåer som kunnat medföra inneröreskada med tinnitus och ljudöverkänslighet. Kammarrätten fann att den samlade bilden av vad de sakkunniga i målet anført samt den forskning som redovisats gav stöd för uppfattningen att ljudexponeringen i ett arbete som stråkmusiker med en hög grad av sannolikhet kan ge upphov till hörselskada i form av tinnitus och hyperacusis. Med hänsyn till de ljudnivåer M uppgett sig ha varit utsatt för, till att han vid bullerexposition på fritiden alltid använt hörselskydd, till att det inte kunnat påvisas ärftlig benägenhet för hörselnedsättning eller andra konkurrerande skadeorsaker och de sakkunnigas bedömning fann kammarrätten att övervägande skäl talade för att M:s hörselnedsättning orsakats av den skadliga inverkan. M hade därför rätt till ersättning enligt LAF.

3.6 Psykiska besvär

RÅ 1998 ref 8 (mål nr 1248—1249-1996, 1998-03-16)

Referatmening: Vid tillämpning av 2 kap. LAF i lydelse fr.o.m. den 1 januari 1993 har arbetsskada i visst fall ansetts föreligga när en försäkrad (facklig förtroendemann och byggnadssnickare) begått självmord efter att ha deltagit i en längre tids ansträngande förhandlingar om arbetsvillkoren på sin arbetsplats.

L, som var lagbas för ett bygglag, biträdde ansvarig ombudsman vid förhandlingar med arbetsgivaren. Förhandlingarna hade av ombudsmannen beskrivits som hårda. L kände pressen från arbetslaget att ro förhandlingarna i hamn. L tog det hårt att arbetsgivaren inte lyssnade på argument som lades fram. Det var en jobbig tid både mentalt och arbetsmässigt. I förhandlingsarbetet av det aktuella slaget ingick normalt en viss press. Några otillbörligheter förekom inte. Arbetskamraterna hade uppgivit att L var en plikttrogen och ansvarskännande person med höga krav på sig själv och på att nå resultat. L hittades hängd på morgonen dagen efter det att förhandlingen avslutades. Samma dag skulle förhandlingsresultatet presenteras för arbetskamraterna. Han hade kvällen före självmordet packat inför en kommande semesterresa. Han hade inte lämnat någon skriftlig förklaring efter sig. RFV överklagade kammarrättens dom om bifall till dödsboets talan hos RegR.

RegR anförde att självmord tydde i sig med betydande styrka på att den avlidne haft psykiska besvär. Det sinnestillstånd som fick antas ha utlöst självmordet måste anses som en personskada i den mening som avses i LAF. Skadlig inverkan skulle mer generellt inte anses föreligga vid förhandlingsverksamhet. I målet var emellertid omvittnat att de förhandlingar som L i egenskap av lagbas medverkat i varit mer långdragna och pressade än normalt genom att förhandlingsklimatet varit ovanligt kärvt och att de inte bara kommit att ta i anspråk allt större del av hans arbetstid utan också uppfyllt hans fritid och försvarat för honom att finna avkoppling. Han hade själv vid upprepade tillfällen gett uttryck för att förhandlingarna varit mer pressade än något han tidigare upplevt, uttalanden som enligt RegR skulle ses mot bakgrund av att han hade en betydande erfarenhet som lagbas. Det förhållandet att L allvarligt övervägt att lämna sin anställning, även om detta skulle resulterat i arbetslöshet, talade också för att förhållandena avvikit från vad som normalt föreligger i en förhandlingssituation. Två förtroendeläkare hos försäkringskassan hade samstämmt ansett att L varit utsatt för en psykisk press i arbetet som med hög grad av sannolikhet kunnat orsaka skadan. Vad RegR:s medicinske sakkunnige Bengt Jansson uttalat gav enligt RegR stöd för att det förelåg hög grad av sannolikhet för att en person med L:s läggning skulle ådra sig en sådan skada. – RegR fann att L:s arbetssituation under förhandlingsperioden hade inneburit en psykiskt pressande situation av sådan intensitet och varaktighet att den med hög grad av sannolikhet kunnat ge upphov till psykiska besvär av allvarlig natur hos honom. RegR beaktade att en person med L:s läggning med stor ansvarskänsla och höga krav på sig själv kunde antas lättare ådraga sig sådan form av besvär och också kunde vara benägen att inte söka läkarbehandling för dem. Mot bakgrund härav fick L anses varit utsatt för skadlig inverkan i arbetet. Utredningen talade med betydande styrka för att skadan hade orsakats av den skadliga inverkan som

således hade förelegat. Övervägande skäl talade för orsakssamband. Någon omständighet som talade i motsatt riktning hade inte framkommit. Inte heller kunde de psykiska besvären hänföras till sådana förhållanden som enligt undantagsbestämmelserna i 2 kap. 1 § LAF inte skulle anses som en arbetsskada. L:s dödsfall skulle således anses ha inträffat till följd av arbetsskada.

Kommentar

RegR ansåg att den medicinska utredningen med hög grad av sannolikhet talade för att den press som uppenbarligen förelegat i arbetet – särskilt med beaktande av den försäkrades personliga läggning – kunde ge psykiska besvär. Eftersom det inte framkommit några omständigheter som talade för en annan förklaring till skadan än de som var hänförliga till förhållandena i arbetet förelåg det övervägande skäl för orsakssamband.

RFV anser att det inte är möjligt att dra några mer långtgående slutsatser av detta avgörande när det gäller tillämpningen av 1993 års arbetsskadebegrepp. RegR berör frågan om tillämpningen av skadlighetsrekvisitet i förhållande till det befintliga skicket men utvecklar inte detta närmare. RFV konstaterar dock att RegR tar hänsyn till den försäkrades personliga läggning vid bedömningen om det förelegat skadlig inverkan.

I **mål 5516-1997**, avgjort av **Kammarrätten i Göteborg** den 29 september 1998, var fråga om *läkarsekreteraren G*, född 1946, hade rätt till livränta på grund av psykiska besvär. G ansåg att hon i sitt arbete varit utsatt för bl.a. ärekränkning, ständiga trakasserier, utfrysning och klander. Hon fick ingen uppskattning eller känsla av gemenskap trots att hon arbetade flitigt. I samband med datorisering skulle en halv tjänst försvinna och G:s chef försökte då övertala henne att ta en annan tjänst vilket G upplevde som jobbigt och nedsättande. Hon fick även en offentlig utskällning för sitt sätt att svara i telefon och blev alltid kritiserad för sitt sätt att laga kaffe. Hon fick vidare en utskällning för att det var rörigt i receptionen. Efter denna var hon sjukskriven några perioder. Vid ett möte fick hon veta att hon inte skulle få arbeta kvar inom landstinget utom möjligen som lokalvårdare. G:s arbetsgivare uppgav att det inte förekommit några trakasserier och att G upplevts som ”taggig”, svår att ha att göra med och att hon inte ha klarade av arbetet sedan datoriseringen och patientkontakten ökade varför man sökte omplacera henne. – **Kammarrätten** fann att det förekommit motsättningar mellan G och delar av övrig personal på arbetsplatsen men fann att utredningen i målet inte gav stöd för att hon utsatts för kränkande särbehandling eller på annat sätt blivit osakligt behandlad i sitt arbete eller i samband med de förslag som framställdes rörande arbetsprövning, omplacering eller arbetsbyte. G kunde inte heller i övrigt anses ha varit utsatt för skadlig inverkan i arbetet varför

besvären inte kunde godkännas som arbetsskada. Hon var därmed inte berättigad till livränta enligt LAF. G överklagade domen men fick inte prövningstillstånd.

Mål nr 6902-1999, avgjort av **Kammarrätten i Göteborg** den 16 juni 2000 gällde en polis, O född 1955, som i sitt arbete i juni 1985 blev beskjuden. Anmälan om arbetsskada gjordes 1997. O uppgav att han på grund av rädsla för att arbeta ute bland allmänheten och sömnproblem i december 1990 började arbeta dagtid i inre tjänst. Överläkare vid en psykiatrisk enhet uppgav ett i utlåtande att ur medicinsk synpunkt hade O drabbats av ett posttraumatiskt stressymtom med långvarigt förlopp på grund utav icke vidtagna åtgärder, krisbearbetning. – **Kammarrätten** fann att den medicinska utredningen gav stöd för att O:s arbetsbyte hade ett sådant samband med händelsen 1985 som förutsätts för rätt till ersättning enligt LAF.

Mål nr 6254-1999 avgjort av **Kammarrätten i Göteborg** den 7 november 2000 gällde C, född 1937, som ansåg att hennes psykosociala arbetsmiljö som *yrkesinspektör* åsamkat henne kroppsliga skador. I läkarutlåtande angavs följande diagnoser. Hypertoni, hyperlipidemi, fluktuerande gastritbesvär, reaktiv psyk.insuff, s k burn out-syndrome och tendens till depressioner. – **Kammarrätten** bedömde att C:s arbetsförhållanden tidvis sannolikt varit sådana att de kunnat medföra olika fysiska och psykiska symtom likartade de som hon hade drabbats av. Vid en samlad bedömning och beaktande av den osäkerhet som ännu finns rörande begreppet utbrändhet ansåg kammarrätten att övervägande skäl talade mot att farlighetsfaktorer i hennes arbete som yrkesinspektör medfört en bestående nedsättning av hennes arbetsförmåga med minst en femtondel. Hon var därför inte berättigad till livränta. C har överklagat domen. RegR har inte tagit ställning till frågan om prövningstillstånd.

I **mål nr 1827-2001** avgjort av **Kammarrätten i Stockholm** den 19 juni 2001 var fråga om A, född 1948, hade rätt till livränta på grund av depression. Å, som var *åkeriägare*, ansåg att orsaken till hans besvär var mångårig stress, ackordshets samt hårdnande konkurrensförhållanden Han hade arbetat från tidiga morgnar till sena kvällar och tagit raster när arbetet så tillåtit. – Länsrätten, som inhämtade ett sakkunnigutlåtande av professorn Bengt Jansson, ansåg att det av utredningen i målet framgick att A led av en exogen typ av depression. Det mest sannolika orsaken till att depressionen uppkommit stod att finna hos de pressande arbetsförhållanden som A arbetat under. Länsrätten fann att A var berättigad till livränta. – Försäkringskassan överklagade länsrättens dom och åberopade bl.a. ett utlåtande av en försäkringsläkare, specialist i allmän psykiatri, som anförde bl.a. att professor Bengt Janssons yttrande om att det i A:s fall rör sig om en exogen depression inte på någon

sätt var underbyggt av fakta beträffande kausalitet i underlaget. Depression är en s.k. förstämningssjukdom. Förstämningssjukdomar har en multifaktoriell etiologi. Uppkomsten av depression är än så länge okänd. – **Kammarrätten** fann att den medicinska utredningen i målet, särskilt vad som uttalats av Jansson, visade att A varit utsatt för skadlig inverkan av en faktor som med hög grad av sannolikhet kan ge upphov till en sådan skada som han har. Övervägande skäl talade för att A:s depression har orsakats av den skadliga inverkan i hans arbete.

I **mål nr 9714-1999** avgjort av **Kammarrätten i Stockholm** den 19 december 2000 var fråga om E, *konduktör* född 1968, hade rätt till livränta på grund inkomstförlust till följd av som arbetsskada anmälda besvär - krisreaktion, psykisk insufficiens och depression. E hade uppgivit att hon utsatts för sexuella övergrepp av en arbetskamrat. Tingsrätt och hovrätt hade funnit att arbetskamraten gjort sig skyldig till sexuellt utnyttjande och sexuellt ofredande av E. Av hovrättens domskäl framgick att arbetskamraten bestämt över i vilken utsträckning E i sin egenskap av arvodist fått tjänstgöra att han härigenom i väsentlig mån kunnat påverka hennes inkomstförhållanden. Hon var därigenom varit i en beroendeställning till honom. – **Kammarrätten**, som antecknade att försäkringskassan gjort gällande att huvuddelen av de sexuella trakasserier som E varit utsatt för hade ägt rum på E:s fritid, ansåg med hänsyn till omständigheterna kring de ifrågakvarande övergreppen att de får anses ha en sådan nära koppling till E:s arbete att det aktuella händelseförloppet faller under bestämmelserna i 2 kap. 1 § LAF. Kammarrätten fann de sexuella trakasserierna, särskilt med hänsyn till vad som framkommit om övergreppens omfattning och varaktighet, att det förelåg en hög grad av sannolikhet för att dessa kunnat orsaka anmälda besvär och att övervägande skäl talade för att E:s besvär orsakats av den skadliga inverkan. Kammarrätten förklarade att E:s besvär skulle godkännas som arbetsskada. Målet överlämnades till försäkringskassan för vidare handläggning såvitt gällde frågan om rätt till livränta.

Kommentar

Kammarrätten har i **mål nr 6254-1999** med åberopande av den osäkerhet som ännu finns rörande begreppet utbrändhet ansett att övervägande skäl talade mot att faktorer i arbetet medfört en bestående nedsättning av den försäkrades arbetsförmåga. I **mål nr 1827-2000** har det varit fråga om en exogen depression som godkänts som arbetsskada till följd av pressande arbetsförhållanden. I **mål nr 9714-1999**, som rörde sexuella trakasserier, har kammarrätten ansett att E varit utsatt för skadlig inverkan i arbetet trots att huvuddelen av trakasserierna skett på fritid. RFV tolkar kammarrättens dom så att

kammarrätten tagit hänsyn till den försäkrade beroendeställning och därför inte fäst avseende till att en del av trakasserierna skett på fritid.

3.7 Ljumskbräck

I mål nr 3575-1995, avgjort av **Kammarrätten i Stockholm** den 29 augusti 1996, var frågan om J, en man född 1939, i sitt arbete som *posttjänsteman* ådragit sig besvär i form av ljumskbräck. J anförde att hans återkommande ljumskbräcksbesvär var förorsakade av mycket tunga lyft under flera års arbete vid posten. I arbetet ingick, förutom postsortering, att lyfta och bära lådor vägande ca. 8–15 kg samt lyft av postsäckar som vägde ca. 25–30 kg. Länsrätten fann det inte visat att J:s besvär med hög grad av sannolikhet var förorsakade av skadlig inverkan i arbetet. J hade därför inte rätt till ersättning enligt LAF. – J fullföljde talan i **kammarrätten** som delade länsrättens bedömning.

3.8 Epikondylit

I mål nr 4367-1997, avgjort av **Kammarrätten i Stockholm** den 26 april 1999, var fråga om T, en man född 1955, i sitt arbete som *renhållningsarbetare* varit utsatt för sådan skadlig inverkan i arbetet att den förorsakat hans besvär i form av epikondylit. Han yrkade livränta på grund av ändrade arbetsuppgifter. T arbetade med sophämtning och källsortering under åren 1980–1993. Fr.o.m. 1993 arbetade han med grovsophämtning. T uppgav att han skadat armbågen i januari 1993 då han lyfte en sopsäck. – Kammarrätten hämtade in medicinskt sakkunnigutlåtande från Erland Lysell, docent i ortopedi. Lysell anförde bl.a. följande. Den medicinska dokumentationen styrker att T har en högersidig lateral humerusepikondylit. De arbetsrörelser som kan orsaka åtkomman är frekventa, repetitiva kontraktioner av de muskler som åstadkommer uppåtböjning i handleden. Beskrivningen av T:s arbete innehåller inte denna typ av frekventa, belastande uppåtböjningar i handleden varför det inte finns starka skäl att anta att arbetsuppgifterna torde vara i paritet med dem som utförs vid styckning. T:s epikondylit är inte orsakad av sådana repetitiva rörelser som brukar utlösa epikondylitbesvär, eftersom sådana inte har beskrivits förekomma. Skadlig inverkan har inte med hög grad av sannolikhet förekommit. Epikondylitbesvären är därför med hög grad av sannolikhet orsakade av spontandegenerativa processer. I samband med händelsen i januari 1993 har däremot med hög grad av sannolikhet ett kraftigt ryck i en sopsäck orsakat en bristning i den degenerativa vävnaden. Denna händelse kan jämföras med ett olycksfall och övervägande skäl talar för att trycket orsakat bristningen och de akuta besvären. Dessa har emellertid läkt ut varför det inte föreligger något samband efter sjukskrivningsperiodens slut.

Kammarrätten fann mot bakgrund främst av Lysells sakkunnigutlåtande att övervägande skäl inte talade för att de epikondylitbesvär som föranlett omplacering med inkomstförlust för T orsakats av den skadliga inverkan han varit utsatt för i sitt arbete som sophämtare. T var därför inte berättigad till arbetsskadelivränta.

I **mål nr 8694-1997**, avgjort av **Kammarrätten i Stockholm** den 6 maj 1999, var frågan om J:s arbete som *ytbehandlare* kunnat orsaka hans epikondylitbesvär. J, född 1944, uppgav att han varit utsatt för skadliga faktorer såsom drag-, lyft-, kläm- och vridrörelser hela arbetsdagen. – I **kammarrätten** åberopade J ett utlåtande av leg. läkaren S Jungnelius, Yrkesmedicinska enheten vid Karolinska sjukhuset. I utlåtandet angavs bl.a. att J har varit utsatt för kraftig och upprepade belastning av laterala epikondylen under sitt arbete. De skäl som talar för att besvären har ett samband med J:s yrkesmässiga belastning är: att J i sitt yrke exponerats för repetitivt kraftbelastande arbete i ogynnsamma ställningar för handlederna, att J i sitt yrke exponerats för rörelser som medfört kraftig belastning över muskulaturen som fäster laterala epikondyler, att det i den epidemiologiska litteraturen finns stöd för ovanstående belastningar som orsak till epikondylit och att stödet är starkt då exponeringarna är kombinerade som i J:s fall samt att det saknas konkurrerande orsaksförklaringar. Jungnelius fann inte skäl som talade emot. Mot bakgrund av ovanstående bedömde Jungnelius att övervägande skäl talade för samband mellan J:s besvär av epikondylit och hans tidigare yrkesexponering. Kammarrätten fann att J varit utsatt för sådan skadlig inverkan i arbetet som med stor grad av sannolikhet gett upphov till hans sjukdomsbesvär i form av epikondylit. Övervägande skäl talade för att det förelåg samband mellan dessa besvär och den skadliga inverkan J varit utsatt för i arbetet som ytbehandlare. Eftersom försäkringskassan inte tagit ställning till övriga förutsättningar för rätt till livränta återförvisades målet till kassan.

I **mål nr 633-1998** avgjort av **Kammarrätten i Stockholm** den 6 september 1999 var fråga om F, som beviljats sjukbidrag fr.o.m. februari 1995, var berättigad till livränta under sjukbidragstid på grund av epikondylit. F, född 1947, uppgav att han under ett intensivt arbetspass den 9-10 november 1993 ådrog sig besvär i framför allt höger underarm. Han arbetade då utan fungerande lyftanordning. Det rörde sig om montering av vevaxlar, vilka förflyttades utan lyftanordning, med vridning av armen så att epikondylen belastades och med en cykeltid av knappt två minuter. Varje vevaxel vägde 18 kg. – Överläkare Eva Vingård uppgav i ett av **kammarrätten** inhämtat sakkunnigutlåtande att F:s *arbete vid en bilfabrik* har varit dynamiskt belastande i perioder men inte innehållit moment som med hög grad av sannolikhet kunde ge upphov till en kronisk epikondylit. Arbetet under ett par dagar i november 1993 var repetitivt och tungt men perioden för denna belastning var mycket

kort och kunde knappast förklara det långa lidande under flera år som F har haft. Enligt lagens skrivning kan inte den belastning som beskrivs under aktuell tid med hög grad av sannolikhet ge en kronisk epikondylit. Kammarrätten fann att K inte kunde anses ha varit utsatt för skadlig inverkan av en faktor som med hög grad av sannolikhet kan ge upphov till epikondylit. Livränta beviljades inte.

I **mål nr 3611-1999** avgjort av **Kammarrätten i Stockholm** den 25 oktober 2000 var fråga om R var berättigad till livränta på grund av epikondylit. R, född 1940, hade arbetat som *matläggare* i ca trettio år. En försäkringsläkare anförde att även om det finns studier som ger stöd för att sjukdomstillståndet kan vara en följd av skadlig inverkan, finns det många som motsäger att tillståndet skulle vara en följd av visst yrke. Man kan alltså inte i dag säga att tennisarmbåge med hög grad av sannolikhet är en följd följd av yrkesutövning.– R åberopade i **kammarrätten** ett utlåtande av docenten Henrik Bauer. Han uppgav sammanfattningsvis att det mot bakgrund av R:s arbetsuppgifter, expositionstid och vad som är känt i epidemiologiska studier om samband mellan skadlig inverkan i arbetet och utveckling av tennisarmbåge, föreligger övervägande skäl som talar för ett samband mellan R:s besvär och hans arbete. Kammarrätten antecknade i sin dom att av utredningen i målet framgår att R:s arbete som matläggare till stor del inneburit manuellt arbete med tunga lyft, repetitiva rörelser och vridningar. Han har utfört dessa arbetsuppgifter under ca 30 års tid. Han har som egen företagare mestadels arbetat ensam. Kammarrätten godkände R:s epikondylit som arbetsskada och undanröjde underinstansernas beslut att vägra R livränta.

I **mål nr 6208-2000** avgjort av **Kammarrätten i Göteborg** den 28 augusti 2001 var fråga om G, född 1949, var berättigad till livränta på grund epikondylit i båda armbågarna. G hade anført att hon arbetat som *kokerska* i tio år och att hennes skador hade orsakats av arbete med sås- och potatisgritor på ca 20 liter. Hon var vara 160 cm lång, vilket medförde att hon fick stå på tå och armen kom högt upp då hon skulle vispa såsen slät. G åberopade ett utlåtande av hennes behandlande läkare som hade uppgivit att smärtorna i armbågarna helt klart uppkommit av den tunga och ensidiga arbetsbelastningen och vidare förvärrats. Försäkringskassans försäkringsläkare bedömde att det saknades hög grad av sannolikhet för att G:s arbete kan anses utgöra skadlig inverkan för utvecklande av lateral epikondylit. – **Kammarrätten** inhämtade sakkunnigutlåtande av överläkaren Urban James som uttalade att G:s restaurangarbete med tillräcklig sannolikhetsövertikt kan ha medfört skadlig inverkan. – Kammarrätten fann vid en samlad bedömning av vad läkarna uttalat samt övrig utredning i målet att armbågsbesvär av den typ som drabbat G med hög grad av sannolikhet kan uppkomma vid köksarbete för en person

med hennes förutsättningar och under de förhållanden hon arbetat. Hon hade därför varit utsatt för skadlig inverkan i arbetet och övervägande skäl talade för samband mellan denna skadliga inverkan och hennes besvär. G var berättigad till livränta.

I mål nr 5397-1998 avgjort av **Kammarrätten i Göteborg** den 6 februari 2001 var fråga om S, född 1947, var berättigad till livränta på grund av epikondylitbesvär i höger armbåge. Hennes *arbete i affär* angavs innefatta tunga lyft av ostar och köttstycken, ensidiga armrörelser vid skivningsarbete och paketering av ost och köttstycken och frekventa armrörelser vid lyft av olika livsmedel i samband med expediering. Försäkringskassan ansåg att S inte hade rätt till ersättning enligt LAF. Länsrätten ändrade inte kassans beslut. – **Kammarrätten** inhämtade utlåtande av sin sakkunnige i handkirurgi, docent Christer Sollerman. Han anförde sammanfattningsvis att det finns, trots tämligen omfattande forskning, ingen etablerad kunskap kring orsak och uppkomst av lateral epikondylit, och relationen till ogynnsamma belastningsförhållanden är ofullständigt känd. Erfarenheten talar dock för att lateral epikondylit är vanligare utan känd utlösande orsak (idiopatisk) än där säker belastningsgenes kan identifieras (belastningsrelaterad). Arbetsbeskrivningen gav inte hållpunkter för att ensidighet och repetitivitet i armbelastningen har uppnått sådan omfattning att skadlig inverkan i LAF:s definition har förelagat. Kammarrätten fann att S inte varit utsatt för skadlig inverkan i arbetet som med hög grad av sannolikhet kunna ge upphov till epikondylit. S har överklagat domen. RegR har inte tagit ställning till frågan om prövningstillstånd.

I mål nr 2259-2000 avgjort av **Kammarrätten i Göteborg** den 26 april 2001 var fråga om *tandteknikern* O, född 1950, var berättigad till livränta på grund av högersidig lateral humerusepikondylit. – **Kammarrättens** sakkunnige Berndt Stenlund, specialist i ortopedisk kirurgi och yrkesmedicin, anförde i utlåtande bl.a. följande. Det finns en rad vetenskapliga publikationer som rör epikondylit och dess relation till belastning. Publiceringsdatum har mindre betydelse för hur de skall värderas än den vetenskapliga kvalitén. Detta är den viktigaste faktorn för att bedöma om ”väsentlig kunskap inom medicinsk eller annan vetenskap föreligger om en viss faktor har en skadebringande egenskap”. Den sammanställning av vetenskapliga artiklar som gjorts i publikationen från NIOSH 1 juli 1997 har tagit hänsyn till den vetenskapliga kvalitén. Man har valt ut sådana studier som har hög vetenskaplig kvalitet. Mot bakgrund av ovanstående bedöms det föreligga väsentlig medicinsk kunskap om att faktorn kraftgrepp, fixerat statiskt arbete och repetitivt arbete i kombination utgör en skadebringande egenskap för att få lateral epikondylit. O:s symtombild överensstämmer med diagnosen lateralt humerusepikondylit. Han har i sitt arbete varit utsatt för en kombination av kraftgrepp, fixerat

statiskt arbete, repetitivt arbete och vibrationer. Exponeringen har förelegat under mycket lång tid, ca 25 år. Det finns inga konkurrerande faktorer. Han har förbättrats under ledighet men återfått besvärerna vid arbete. Inga skäl talar emot ett samband mellan O:s besvär och den belastning som han har utsatts för som tandtekniker. Kammarrätten ansåg att O med hög grad av sannolikhet varit utsatt för skadlig inverkan i arbetet som tandtekniker och att övervägande skäl talade för att hans besvär i höger armbåge orsakats av den skadliga inverkan. Armbågsbesvärerna utgjorde alltså arbetsskada. Då det inte förelåg något underlag för att bedöma i vad mån O, som slutat arbeta som tandtekniker, till följd av arbetsskada gjort någon inkomstförlust visades målet åter till försäkringskassan för närmare utredning och prövning av rätten till livränta.

I Kammarrättens i Göteborg i mål nr 6966-1999 avgjort den 6 november 2001 var fråga om *styckaren* O, född 1945, var berättigad till livränta på grund av högersidig radial humerusepikondylit fr.o.m. tidpunkt han beviljats halv förtidspension.. En försäkringsläkare, konsultläkare i ortopedi, anförde att orsakerna till tennisarmbåge är dåligt klarlagda, att belastning inte ensam kan utgöra orsak samt att tillståndet är en vanligt förekommande åkomma hos 40-50 åringar oavsett arbetsuppgifter. En annan konsultläkare i ortopedi ansåg att det finns övervägande skäl som talar för ett samband mellan O:s arbete och hans besvär men att detta samband inte är sådant att arbetsuppgifterna kan ge bestående besvär. Försäkringskassan och länsrätten ansåg att O inte hade rätt till livränta. – **Kammarrätten** antecknade i sin dom att i en nyligen publicerad genomgång av det medicinska kunskapsläget gällande sambandet mellan belastning i arbete och epikondylit (Vingård: ”Epikondylit och arbete” Arbete och Hälsa nr 2001:12) framkommer att epikondylit jämfört med andra muskuloskeletal sjukdomar är relativt ovanlig. Vad avser samband med faktorer i arbetet anges sammanfattningsvis följande.

Kunskapsunderlaget vid bedömning av sambandet mellan belastning och epikondylit är så bristfällig att säkra slutsatser med svårighet går att dra. Påståendet att enbart repetitivt arbete eller enbart tungt arbete skulle innebära en skadlig inverkan har begränsad evidens. Arbetssituationer där det finns både repetitivt arbete och tunga arbetsmoment samtidigt tycks mest riskfyllda. I sådana situationer i arbetslivet finns en måttlig evidens för att en epikondylit kan uppstå. Det finns en måttlig till stark evidens för att epikondylitsjukdomen kan försämrans av denna kombinationsexponering.

Kammarrätten gjorde den bedömningen att O i sitt arbete som styckare varit utsatt för en kombination av skadebringande faktorer, bl.a. kraftgrepp och repetitivt arbete. Exponeringen har förelegat under mycket lång tid, ca 30 år. Han har förbättrats under ledighet, men besvärerna har återkommit när arbetet har återupptagits. Efter att ha varit omväxlande helt och halvt sjukskriven några perioder uppbär han halv förtidspension. Det kan därvid göras gällande

att han har underhållit sjukdomsbesvären under arbete på halvtid. Det har inte framkommit några konkurrerande skadeorsaker. O har tillerkänts halv förtidspension med angivande av högersidig epikondylit som enda diagnos. Med hänsyn till dessa förhållanden och till den medicinska utredningen får han anses tillhöra den begränsade grupp av personer vars besvär med epikondylit blir kroniska. Övervägande skäl talar för att O:s högersidiga armbågsbesvär är orsakade av den skadliga inverkan han varit utsatt för i arbetet. Då besvären blivit kroniska, utgör de en arbetsskada för vilken O är berättigad till livränta.

Kommentar

Av vad som redovisats i dessa domar där diagnosen är epikondylit synes kunskapsläget inte vara helt klarlagt vad avser sambandet mellan arbetsbelastning. I de fall epikondylit godkänns som arbetsskada har de försäkrade under en lång tid haft ett ensidigt repetitivt arbete i kombination med andra skadebringande arbetsmoment. Ytbehandlare – kraftbelastande arbete i ogynnsamma ställningar för handlederna (**mål nr 894-1997**). Mattläggare – arbete med tunga lyft, repetitiva rörelser och vridningar (**mål nr 3611-1997**). Kokerska – tung och ensidig arbetsbelastning (**mål nr 6208-2000**). Tandtekniker – fixerat statiskt arbete, repetitivt arbete och vibrationer (**mål nr 2259-2000**). Styckare – kraftgrepp och repetitivt arbete (**mål nr 6966-1999**).

3.9 Belastningsskador m.m.

3.9.1 Nacke, axlar och armar

I **mål nr 903-1995**, avgjort av **Kammarrätten i Stockholm** den 20 september 1996, var frågan om R:s nack- och axelbesvär (cervikal rizopathi) kunnat förorsakas av hans arbete som *post- och säcksorterare*. Av den medicinska utredningen i målet framkom bl.a. att R, född 1949, hade uttalad diskdegeneration i nacken. – Länsrätten fann att det av utredningen i målet inte framkommit att R i sitt arbete som postsorterare varit utsatt för en skaldig faktor i den utsträckning som krävs för att skadlig inverkan skall kunna godkännas enligt den nu aktuella lydelsen av lagen. Han var därmed inte berättigad till ersättning enligt LAF i form av sjukpenning. – **Kammarrätten** delade länsrättens bedömning.

I **mål nr 1196-2001** avgjort av **Kammarrätten i Sundsvall** den 20 september 2001 gällde om *lantbrevbäraren* M, född 1942, hade rätt till livränta på grund av axel, nack- och ländryggsbesvär. Han hade i sitt arbete suttit i bil. Han hade vridit nacke och ländrygg då han sträckt sig efter post och därefter

delat ut post med sträckt högerarm. Han hade beviljats hel förtidspension på grund av dessa besvär.– **Kammarrätten** inhämtade sakkunnigutlåtande från överläkaren Jan Åström som anförde bl.a. att M beträffande funktionsinskränkning i ländryggen, nacke och i vänster axel sannolikt inte varit utsatt för skadlig inverkan i arbetet. Besvären får i första hand tillskrivas reumatiska och de påvisade degenerativa sjukdomsprocesserna. Dessa är i första hand konstitutionellt (genetiskt) betingade och bedöms inte i nämnvärd grad försämrade av arbetsuppgifternas karaktär. Annorlunda kan vara fallet vad avser smärtor och rörelseinskränkning i höger axel. M:s sjukdom i höger axel har diagnosticerats som impingement (inklämning av senspegeln – rotatorcuffen). Genom arbete som brevbärare med bilsittande postdistribution under 20 år bedöms M med stor sannolikhet ha varit utsatt för skadlig inverkan avseende hans bestående arbetsförmåga till följd av impingement i höger axel. Sjukdomen är emellertid i grunden degenerativ och konstitutionellt betingad. Ansvar för arbetsförmågan hos honom bör därför delas mellan de arbetsbetingade miljöfaktorerna å ena sidan och konstitutionella och andra hälsomässiga omständigheter i övrigt hos honom. – Kammarrätten fann att den medicinska utredningen i målet gav stöd för bedömningen att M:s arbete som lantbrevbärare med hög grad av sannolikhet har kunnat ge upphov till försämring av hans axelbesvär såvitt avser höger axel och medfört ett bestående försämringstillstånd avseende dessa besvär. Utredningen gav inte stöd för bedömningen att av M:s övriga anmälda besvär utgjorde arbetsskada. Godkänd arbetsskada bedömdes av kammarrätten nedsätta M:s arbetsförmåga med 50 procent.

I **mål nr 3207-1997**, som avgjordes av **Kammarrätten i Göteborg** den 5 maj 1999, var frågan om B:s högersidiga axelbesvär och ländryggsbesvär var orsakade av skadlig inverkan i arbetet och om han därmed hade rätt till livränta enligt LAF på grund av att han beviljats förtidspension. B, född 1945, hade arbetat som *tryckare* och anförde att han stått vid en tryckpress i 25 år och under 5 år vid en skärmaskin samt att han utsatts för repetitiva rörelser under hela denna tid. Han arbetade i en framåtlutad ställning som belastade axlar och rygg samt utförde skruvrörelser. Det gjordes även tunga lyft med förhållandevis sträckta armar och en lätt framåtböjd överkropp med framskjutet axelparti som belastade axlar och armar. – **Kammarrätten** begärde sakkunnigutlåtande från docent Urban James, specialist i ortopedi, som anförde bl.a. att huvudparten av den arbetshindrande besvären torde ha genuin eller konstitutionell bakgrund. Undantag kan möjligen vara de högersidiga axelledssymptomen som haft diagnosen peritendinit/artrit eller ”impingement”. Mot föreliggande predisposition kan moment i arbetet möjligen ha initierat och underhållit dessa besvär men att de sedan trots utebliven arbetsexposition skulle ha så påtagligt förvärrats är förvånande. Som slutsats kan

konstateras att skadlig inverkan i arbetet alltså kan ha förekommit och medfört försämring i sjukdomstillståndet. Den sammantagna sjukdomsbildens naturalhistoria kan med andra ord möjligen ha påverkats av faktorer i arbetet men rimligen endast tidsbegränsat. I synnerhet avseende högersidiga axelbesvären ansåg James att mer än vanlig samordningstid kan accepteras. Om en liberal tolkning tillämpas skulle en sambandstid fram till förtidspensioneringens början kunna godtas. Kvarvarande arbetshindrande besvärsymptom därefter är emellertid med klar sannolikhetsövertikt icke hänförliga till arbetet som offsettryckare utan är uttryck för en konstitutionellt grundad sjukdom trots att specifik heltäckande diagnos inte kunnat presteras. – B gav in ett utlåtande av docent H Bauer, specialist i ortopedi. Bauer anförde bl.a. följande. Av B:s egen redogörelse av arbetsuppgifter och av arbetsgivarens utlåtande framkommer att arbetet omfattat hög belastning på axlar och armar i ofta ogynnsamma arbetsställningar. Bauer instämde i docent James bedömning att skadlig inverkan i arbete förelegat men ansåg att det saknades förutsättning för att begränsa sambandet i tid. B har under 30 års tid utsatts för ogynnsam inverkan av arbete i form av upprepade lyft med axlarna upplyfta 70–80 grader. Denna skadliga inverkan har gett upphov till kronisk mjukdelsinflammation (seninflammation) i höger axelled. Denna kroniska inflammation har sekundärt gett upphov till skada på axelledens senplatta (rotatorcuffen) och därmed har de sekundära degenerativa förändringarna uppkommit. Detta tillstånd är inte reversibelt, d.v.s. läker inte ut även om den skadliga inverkan upphör såsom i det aktuella fallet då B blev arbetsoförmögen. Vad gäller den kroniska värken i ländryggen har B i sitt arbete utfört upprepade och tunga lyft. Det saknas enligt Bauers bedömning hög grad av sannolikhet för att ländryggsbesvären i huvudsak beror på ogynnsam inverkan i arbetet. – **Kammarrätten** ansåg inte att ryggbesvären vid den tidpunkt då livränta kunde utges var orsakade av skadlig inverkan i arbetet. Kammarrätten fann att B med avseende på de högersidiga axelbesvären med hög grad av sannolikhet varit utsatt för skadlig inverkan i sitt arbete. Med hänsyn tagen bl.a. till den långa tid som B varit utsatt för arbetets skadliga faktor ansåg rätten att övervägande skäl talade för att sambandet mellan den skadliga inverkan och axelskadan var bestående. B hade därför rätt till livränta.

Mål nr 8529-2000 avgjort av **Kammarrätten i Stockholm** den 5 juni 2001 gällde frågan om *lokalvårdaren* K, född 1950, hade rätt till livränta på grund av besvär i hals, nacke, höger axel och höger arm. – **Kammarrätten** inhämtade ett sakkunnigutlåtande av docenten Erland Lysell. Lysell yttrade bl.a. att i det tillgängliga materialet saknades helt uppgifter om vilka tyngder K haft att hantera. Det var inte heller redovisat att hon vid något tillfälle bibehållit en bestämd arbetsställning under någon längre tid. Vidare framgick enligt hans bedömning att arbetsuppgifterna i hög grad varierat, vilket tydligt fram-

går av att hon städat ett stort antal till sin karaktär olika lokaler varje dag. Lysell bedömde att K i sitt arbete inte varit utsatt för ovanliga, ovanligt ansträngande, ensidiga eller monotona arbetsbelastningar med effekt på halsrygg eller axelleder. Besvärerna i höger arm debuterade kort tid efter det att hon påbörjade det refererade arbetet. Besvärerna har sedan utvecklats på det vis åldersbetingade degenerationsorsakade besvär brukar utvecklas. Att degenerativa förändringar föreligger verifieras med röntgen- och MRT-undersökningar. Dessa förändringar var inte orsakade av K:s arbete men kunde, även vid små belastningar orsaka besvär. Men detta som bakgrund blir bedömningen att de besvär som motiverat helt sjukbidrag inte var orsakade av K:s arbete. Kammarrätten fann att det inte kunde anses visat K i sitt arbete som lokalvårdare varit utsatt för någon faktor som med hög av sannolikhet kan ge upphov till sådana besvär som hon hade. Det var inte visat att de besvär för vilka uppbar sjukbidrag var orsakade av hennes arbete. Hon var därför inte berättigad till livränta.

I **mål nr 2239-1997**, avgjort av **Kammarrätten i Jönköping** den 24 september 1997 var fråga om J, född 1937, hade rätt till livränta på grund av axelbesvär som legat till grund för beviljad förtidspension. J hade i sitt arbete som *lastbilschaufför* utfört transport av massaved, styckegods, tegel, mjölkprodukter, fryst fisk och, sedan 1980 transport av mjölkprodukter. Vid mjölktransporterna lastades och lossades 15 ton mjölkprodukter under en arbetsdag med förflyttning av pallar med handkärria. J hade besvärats av smärtor i höger axel sedan början av 1990-talet. – **Kammarrätten** hämtade in sakkunnigutlåtande från docent Christer Sollerman. Sollerman bedömde att J med hänsyn till sin ålder sannolikt hade degenerativa förändringar i rotatorcuffen, samt resttillstånd med inflammatoriska förändringar. Anamnes och status talade inte för att muskel- och senrupturer i rotatorcuffen förelåg som signifikant orsak till axelsmärtorna. Arbetet som lastbilschaufför bedömdes ha inneburit uttalad belastning av armar och axlar genom tunga lyft och transport med handkärria. Det synes dock inte ha förkommit belastande aktivitet med eleverade armar, inte heller synes akutisering av smärtsymptomen ha skett i samband med tunga lyft i arbetet (vilket skulle kunna indicera förekomst av akut muskelruptur). Med hänsyn till diagnosen rotatorcufftendinit, och med tillämpning av LAF:s sedan 1993 restriktiva definition av skadlig inverkan i arbetet, bedömde Sollerman att det sannolikt inte förelåg skadlig inverkan i J:s arbete som lastbilschaufför. Kammarrätten fann med hänsyn till vad som anförts i Sollermans medicinska sakkunnigutlåtande och till vad som i övrigt framkommit om J:s arbetsförhållanden att någon faktor i J:s arbete inte med tillräckligt hög grad av sannolikhet kunde ha gett upphov till hans besvär i höger axel. J hade därför inte rätt till livränta. J överklagade domen men fick inte prövningstillstånd.

I mål 9483-1996, avgjort av **Kammarrätten i Stockholm** den 12 november 1998, var fråga om S:s arbete som *busschaufför* kunnat ge upphov till hans besvär i nacke, axlar och armar. S, en man född 1940, menade att bussförar-yrket medför en hög belastning på nacken, axlarna och ländryggen samt att han arbetat som chaufför under så många år att exponeringen måste anses uppfylla kriterierna för omfattning, intensitet och varaktighet. Försäkringskassans specialistkonsult i ortopedisk kirurgi yttrade bl.a. att röntgenundersökning av halsrygg, höger axel är noterade vara u.v.a. Arbetet som bussförare kan innebära vissa påkänningar i såväl nack- och skulderegionen som senfästen i armbågarna. Farlighetsfaktorn för ifrågavarande senfästen och andra vävnader i armbågsregionen respektive muskulaturen i skulder- axelregionen bedöms dock icke leda till kroniska överansträngningsfenomen av invalidiserande natur. – **Kammarrätten** hämtade in sakkunnigutlåtande från docenten och överläkaren O Lansinger, specialist i ortopedisk kirurgi. Lansinger anförde bl.a. följande. S har arbetat som bussförare sedan 1974. Dessförinnan hade han ett eget åkeri och körde lastbil. I yrkena som buss- och lastbilschaufför exponerades han för arbetsmoment som innebar ett frekvent rattande av tungstyrda fordon samt upprepade vridningar av nacken, dels under körning och dels i samband med kontakter med passagerare. Nackmyalgi, smärttillstånd ifrån nack- och skuldermuskulaturen, har ökat i frekvens i Sverige under de senaste åren. Begreppsförvirringen är stor vad gäller terminologi, diagnostik och behandling. Nack- och skuldervärk är oftast myalgi, muskeltvärk, som är ett symptomkomplex med många namn med delvis liknande symptom. Enighet om bakgrund, orsaker och klassifikation saknas. Några namn på symptomkomplexet är myalgi, nackmyalgi, fibromyalgi, fibrosit, cervikobrachiellt smärtsyndrom, myofasciell smärta m.m. Det finns ännu inte någon specifik diagnos som alltid bedöms kunna relateras till arbete. Kronisk muskelsmärta är det dominerande symptomet och vid objektiv undersökning finner man ömhet i muskulaturen samt mer eller mindre uttalad stelhet och smärta vid huvudrörelser. Bakgrundsfaktorerna till myalgitillstånd med smärta från nacke, axlar och skuldra är således komplexa och endast delvis kända. Muskuloskelettala symptom är relaterade till monotont arbete, hög självupplevd och psykologisk arbetsbelastning, tidspress, stress, brist på socialt stöd i arbetet etc. Ett samband mellan nackmyalgi och armmyalgi och högrepelitivt eller statiskt arbete med låg belastning, som förekommer i vissa industrier och monteringsarbeten, har påvisats. Det råder samstämmighet att fysisk arbetsbelastning sällan eller aldrig kan bedömas som enda orsak till myalgitillstånden. S besvärades sedan slutet av 1980-/början av 1990-talet av ett kroniskt terapiresistent smärt- och värksyndrom från nacke och övre extremiteten på inflammatorisk degenerativ bas. Detta tillstånd bedöms vara sekundärt till såväl individrelaterade konstitutionella som åldersdegenerativa faktorer men också den belastning som S exponerats

för i sitt arbete som lastbils- och busschaufför. Inflammatoriska tillstånd i nacke och axelleder förekommer alltså brett i populationen oavsett yrke och belastning. Det finns emellertid flera samstämmiga vetenskapliga rapporter som alltså pekar på att vissa belastningsmoment i arbetslivet kan ge upphov till skada eller besvär från nacke och skuldra. Generellt kan sägas att kroniska tendinititer och myalgier kan uppstå av arbeten som innehåller såväl monotona som repetitiva arbetsmoment men också i arbeten där lederna utsätts för långvarig statisk belastning. Lansingers bedömning var att S exponerats för en ökad belastning mot nacke och övre extremiteten. Denna belastning bedömdes med hög grad av sannolikhet kunna ha bidragit till uppkomsten av den beskrivna nackmyalgin – cervikobrachialgin. Kammarrätten fann med hänsyn främst till vad Lansinger anförde att S varit utsatt för skadlig inverkan i arbetet, dvs. inverkan av sådana faktorer som med hög grad av sannolikhet kunnat ge upphov till anmälda besvär. Av den medicinska utredningen i målet kunde emellertid inte dras slutsatsen att övervägande skäl talade för att denna skadliga inverkan orsakat de sjukdomsbesvär i nacke, axlar och armbågar som lett till att S beviljats hel förtidspension fr.o.m. juni 1994. S var därför inte berättigad till livränta. S överklagade domen men fick inte prövningstillstånd.

Också i **mål nr 2598-1997**, avgjort av **Kammarrätten i Sundsvall** den 30 april 1999, var fråga om en *chauffören* W fått nack- och axelbesvär i sitt arbete och om han därmed var berättigad till livränta på grund av den inkomstförlust som uppkommit när han beviljades förtidspension. W, född 1941, hade sedan 1961 kört lastbil eller buss. Efter 1991 hade han bara kört buss. Docent Karl-Erik Olsson avgav i ett sakkunnigutlåtande till länsrätten att W hade kraftig diskdegeneration i nackryggraden. W:s arbetsmiljö förefaller inte ha varit särskilt obekvämt. Det måste anses att de anmälda besvärerna huvudsakligen har andra orsaker än arbetssituationen. – **Kammarrätten** hämtade in sakkunnigutlåtande från överläkare J Åström, specialist i ortopedi, som yttrande bl.a. följande. Man har konstaterat ökad frekvens degenerativa halsryggsförändringar hos vissa yrken med hög mekanisk påfrestning på halsryggen såsom tandläkare, charkuteriarbetare och hos vissa gruvarbetare med tekniskt utvecklade arbetsmetoder. Det har emellertid inte såvitt Åström känner till påvisats en sådan riskökning hos chaufförer. Av dessa skäl bedömde Åström att W med hänsyn till nacksjukdomen inte med stor grad av sannolikhet varit utsatt för skadlig inverkan i arbetet. Kammarrätten fann med hänsyn till vad som framkommit om W:s arbetsförhållanden, sjukdomsbesvär och vad de sakkunniga i ortopedi yttrat att W inte varit utsatt för skadlig inverkan i arbetet med avseende på nackbesvärerna. W hade därför inte rätt till livränta. W överklagade domen men fick inte prövningstillstånd.

I **Kammarrätten i Göteborgs** dom den 4 mars 1999, **mål nr 7205-1997**, var frågan om skadlig inverkan i arbetet med hög grad av sannolikhet kunnat förorsaka E:s anmälda skada i form av rotatorcuffsyndrom med impingement bilat (inflammation i muskelfästen och slemsäckar). E, född 1943, hade arbetat som *trä- och metallslöjdlärare* i ca 30 år och uppgav att han dagligen utfört ansträngande lyft, statistiskt hårt tryck och monotona rörelser. – Försäkringskassans försäkringsläkare anförde bl.a. att utredningen har inte visat att E utfört belastande rörelser i den omfattning som krävs för att skadlig inverkan skall anses föreligga. Arbetsplatsutredningen visade snarare att han varit utsatt för mycket varierande belastningar och sannolikt liten grad av monoton jämfört med de belastningar som refereras till i den vetenskapliga litteraturen, där man ju eftersträvar så likformig belastning som möjligt. Fjätillssimmare, tennis spelare och svetsare, vilka anses löpa en klart ökad risk för axel- och nackbesvär, har med andra ord en helt annan grad av belastning än E haft. Försäkringsläkaren fann inte vetenskapligt stöd för att slöjdläraryrket skulle vara överrepresenterat beträffande axelskador. – **Kammarrätten** fann att E inte hade ådragit sig någon arbetsskada i den mening avses i LAF och var därför inte berättigad till livränta. E överklagade domen men fick inte prövningstillstånd.

I dom i **mål nr 5389-1995**, avgjort av **Kammarrätten i Jönköping** den 9 mars 1998, var fråga om det förelåg samband mellan skadlig inverkan i arbetet och besvär som lett till att J, född 1935, beviljats förtidspension (cervikalergi och cervikal diskdegeneration). J hade arbetat som *snickare* på fabrik. Arbetsuppgifterna bestod av borring vid centrumborrmaskin samt arbete vid justersåg. – **Kammarrätten** hämtade in medicinskt sakkunnigutlåtande av docent Lysell som anförde bl.a. följande. Enligt arbetsbeskrivningen har J:s arbete inneburit att han lyft upp arbetsstycken, bearbetat dessa och därefter lagt ner dem. Detta innebar att armarna inte har hållits låsta i ett speciellt läge under längre tid. Vid själva bearbetningen har han hållit och till del tryckt arbetsstycket mot maskinen. Han har arbetat i bekväm höjd och händerna har inte hållits högt upp. Han har inte behövt göra extrema rörelser i halsryggen. Arbetet bedöms ha innehållit ett antal frekvent återkommande moment och hade således inte varit statistiskt. Arbetshöjden var bekväm och arbetsstyckenas vikt har inte varit ovanligt hög. Med detta som bakgrund blir bedömningen att arbetet inte med hög grad av sannolikhet orsakat besvär i nacke och axlar. Kammarrätten fann mot bakgrund av uttalanden i förarbetena och av vad rättens medicinske sakkunnige anförde att erforderligt orsakssamband saknades mellan den skadliga inverkan J varit utsatt för i sitt arbete och sjukdomsbesvären för vilka han beviljats förtidspension. J hade därför inte rätt livränta.

I **mål 2417-1997**, avgjort av **Kammarrätten i Göteborg** den 17 september 1998, var frågan om A:s arbete som *rörmontör* och *bilmekaniker* kunde ge upphov till hans skulderbesvär, artros i acromioclavikularleden. A, född 1934, anförde bl.a. att arbetet som rörmontör inneburit många arbetsmoment med armarna ovan axelhöjd. Arbetet innebar att han placerade tunga rör i källartak samt att han för hand gängade rören med en gängskiva för att kunna sätta samman dem. – **Kammarrätten** hämtade in sakkunnigutlåtande från docenten i ortopedi Karl-Erik Olsson som uppgav bl.a. följande. Arbetet som rörmontör innebär tunga arbetsmoment och dåliga arbetsställningar med mycket tungt arbete med armar ovan axelhöjd. Även arbetet som bilmekaniker, om detta bedrivits i smörjgrop eller med hjälp av plintar, innefattar arbete med höjda armar. Flera undersökningar har visat en ökad tendens till besvär från axlar och armar genom arbete ovanför axelhöjd men detta gäller i regel mjukdelssmärter utav muskulär inflammatorisk karaktär. Någon direkt korrelation till utvecklande av nämnda former av artros har inte kunnat hittas. Många tillfällen till skadliga arbetsmoment har förekommit i A:s arbetsamnes men övervägande skäl talar emot både ett orsakssamband och ett symptomsamband till arbetsförhållandena. Kammarrätten ansåg att A:s arbetsuppgifter fick anses ha inneburit att han i sitt arbete varit utsatt för viss skadebringande arbetsmoment. Kammarrätten fann emellertid med hänsyn till utredningen i målet och det förhållandet att de läkare som hörts i ärende hade olika uppfattningar beträffande skadebringande arbetsmoment att dessa inte med hög grad av sannolikhet kunnat ge upphov till i målet aktuella besvär. A var därför inte berättigad till livränta enligt LAF. A överklagade domen men fick inte prövningstillstånd.

I **mål nr 1144-1998** avgjort **Kammarrätten i Jönköping** den 12 februari 2001 gällde om *bilmekanikern* N, född 1938, hade rätt till livränta för de besvär i hand och handled för vilka han beviljats halv förtidspension. Han hade i sitt arbete bl.a. använt sig av tryckluftsdreven mutterdragare, slipmaskin, bräckjärn, hammare, don, slägga och spett. – N åberopade i **kammarrätten** ett utlåtande av docenten Anna Rask-Andersen som bedömde att skadlig inverkan i N:s arbete som bilmekaniker förelåg med anseende på artros i tummens grundled och handleder. Rask-Andersen anförde sammanfattningsvis att det är övertygande visat att fysiskt belastande arbete har samband med artrosutveckling både såväl handens leder som leder i allmänhet. Det finns också studier som visar på samband med mellan arbete och artros i CMC:1, vilket N drabbats av. I detta fall har N:s tumbas även varit utsatt för mikrotraumata i samband med att N i trånga arbetsutrymmen av misstag träffat tumbas med huggmejsel och hammare. Det finns de som hävdar att mekaniska faktorer inte kan orsaka artros men denna åsikt står enligt hennes uppfattning inte i samklang med de senare forskningsrönen. Någon annan orsak till

N:s artros har inte framkommit utan det bedöms sannolikt att arbetet orsakat sjukdomen. Docenten Christer Sollerman hade som medicinsk sakkunnig i handkirurgi uttalat bl.a. att N:s arbete som bilmekaniker hade utan tvekan medfört uttalad belastning av händer, handleder, tummar och fingrar. Dessa belastningar samt exposition för vibrationer har sannolikt varit skadligt för leder och mjukdelar i hand och handled. Med hänsyn till den ensidiga lokaliseringen av artros i vänster tumme, förekomst av artros i radiocarpalleden bilateralt har skadlig inverkan sannolikt förelegat. Förekomst av artrosförändringar i tumbasleder och fingerleder anses enligt vetenskap och beprövad erfarenhet vara konstitutionellt betingad där belastningsfaktorer spelar mindre roll för uppkomst och förlopp. Artros i handlederna däremot har vanligen traumatisk genes och vad gäller denna lokalisering av artrosförändringarna är jag benägen att anse att skäl talande för samband med arbete är starkare än skäl talande emot. Det medicinska materialet är sparsamt och tillåter ej bedömning av huruvida handledsartros eller tumbasartros/fingerledartros är huvudorsak till N:s arbetsoförmåga. – Försäkringskassan medgav i kammarrätten bifall till N:s överklagande under hänvisning till bl.a. att Sollerman bedömt att skadlig inverkan förekommit. Kammarrätten fann av parternas samstämmiga uppfattning och vad som förekommit i kammarrätten att N i sitt arbete som bilmekaniker med hög grad av sannolikhet varit utsatt för skadlig inverkan och att den skadliga inverkan orsakat de sjukdomsbesvär för vilka han beviljats förtidspension. N var berättigad till livränta.

I mål nr 163-1997 avgjort av **Kammarrätten i Stockholm** den 8 mars 1999 var frågan om *bilmekanikern* S, född 1955, hade rätt till livränta på grund av sina besvär i båda händerna. S hade i sitt arbetet under ett stort antal år använt tryckluftsdrivna handverktyg, som t.ex. rondellmaskiner, mutterdragare och vanliga bormaskiner i betydande omfattning. – En försäkringsläkaren uppgav i försäkringskassan att det inte fanns stöd för att S:s bilaterala carpal tunnel syndrom hade utvecklats på arbetsplatsen. Överläkare vid en yrkesmedicinska enhet, hade i en epikris uppgett att de undersökningar som gjorts, cirkulationsmätning i händerna och nackröntgen m.m. inte kunnat förklara S:s besvär. Hans besvär bedömdes vara av neurosensorisk karaktär kombinerat med carpal tunnel syndrom bilateralt. Besvären bedömdes ha samband med den vibrationsexponering han varit utsatt för. Som stöd för detta finns vetenskapliga arbeten. – **Kammarrätten** fann att det var styrkt att S varit utsatt för skadlig inverkan vid arbete med handhållna vibrerande verktyg samt att det förelåg övervägande skäl för samband mellan denna exponering och de anmälda handbesvären. Kammarrätten överlämnade målet till försäkringskassan som hade att bedöma om övriga förutsättningar för livränta var uppfyllda.

I mål nr 4141-1999, avgjort av **Kammarrätten i Jönköping** den 31 maj 2000, var fråga om K, född 1941, i sitt arbete som *sjukvårdsbiträde* och sena-

re som *undersköterska* vid långvårdsklinik varit utsatt för faktorer som har kunnat ge upphov till hennes nack- och axelbesvär. – **Kammarrätten** inhämtade utlåtande av sakkunnig i ortopedisk kirurgi och yrkesmedicin, Berndt Stenlund. Stenlund anförde bl.a. att de skäl som talade för ett samband mellan K:s nack- och axelbesvär och belastningen i arbetet som undersköterska är att den skadliga inverkan varit av tillräcklig omfattning för att kunna vara orsaken till den kvarstående besvären eftersom K arbetet lång tid i vården. De skäl som talar emot är att det finns åldersdegenerativa förändringar i halsryggen som kan vara orsaken till en del av besvären. Övervägande skäl talar för samband mellan K:s besvär i nacke och axlar och den skadliga inverkan hon varit utsatt för i sitt arbete som vårdbiträde och undersköterska. En försäkringsläkare, specialist i ortopedisk kirurgi, anförde i yttrande som åberopats att försäkringskassan bl.a. följande. I utlåtande från Berndt Stenlund föreläggs att tunga lyft kan ge upphov till axelbesvär som följd av överbelastning och att arbetet inom vården innehåller sådana faktorer som med hög grad av sannolikhet kan utgöra skadlig inverkan. Något stöd i litteraturen för denna åsikt framföres inte. Att ett enstaka lyft kan ge skada på sena och till och med orsaka ett avbrott på sena är accepterat. Däremot kan jag inte finna stöd i litteraturen för att lyft skulle orsaka impingement eller kroniska besvär i den dominanta sidan. Ur medicinsk synvinkel är besvär från nacke och axlar ofta sammankopplade, muskulatur löper mellan de olika delarna och besvären kan vara svåra att särskilja. Med det underlag som finns kan jag inte se att skadiga moment förelegat i den omfattning eller intensitet att de axelbesvär som K drabbats av med ett övervägande synsätt kan hänföras till arbetet, inte heller kan de kvarstående besvären anses orsakade av denna belastning utan själva grundsjukdomen (i form av degenerativa förändring i stor delar av kotpelaren) får här mer anses som orsak till besvären. Kammarrätten konstaterade att expertisens åsikter gick isär kring huruvida de faktorer K varit utsatt för i sitt arbete har kunnat ge upphov till de besvär i nacke och axlar som hon hade. Oavsett hur därmed förhåller sig i förevarande fall kan, även om Stenlunds yttrande ges företräde, övervägande skäl inte anses tala för ett orsakssamband. Kammarrätten upphävde länsrätten beslut att bevilja K livränta.

I mål nr 2269-2000 avgjort av **Kammarrätten i Jönköping** den 8 december 2000 gällde L, född 1935, som arbetade deltid som *affärsbiträde* i en tygfärfär. Hon hade anmält besvär i arm, axel, handled, nacke och rygg som arbets-skada. I hennes arbetsuppgifter ingick att mäta tyger, rulla upp tyger från container upp på en platta, bära tygbuntar från lagerutrymme via en spiraltrappa, expediera, slå in paket och skrivarbete. Efter att ha varit sjukskrivnen i drygt ett år för periartthritis humero-scapularis dexter i överarm och skulderblad på höger sida beviljades hon hel förtidspension. Försäkringskassan beviljade inte E livränta. Kassan ansåg att E:s arbetsuppgifter skulle kun-

na orsaka försämringstillstånd, men de kunde inte anses vara orsak till den permanenta nedsättningen av arbetsförmågan. – I sakkunnigutlåtande till länsrätten anförde specialisten i ortopedisk kirurgi och yrkesmedicin Bengt Stenlund bl.a. att det finns stark stöd i den vetenskapliga litteraturen för att en tung belastning och långvarigt statisk belastning av armarna kan orsaka besvär i axel, skuldra med kroniskt retningstillstånd i skuldrans muskler. Det som talar mot ett samband är att det även kan finnas åldersdegenerativa förändringar i skuldrans muskler. Stenlund ansåg att det övervägande skäl talade för samband mellan skadlig inverkan och de sjukdomsbesvär som föranlett sjukskrivning. Försäkringskassans försäkringsläkare anförde att beskrivningen av L:s arbete ger inte vid handen att det varit så intensivt eller haft den varaktigheten att det med hög grad av sannolikhet kan sägas orsaka den permanenta försämringen. Peritendinit i axelled har många orsaker där överansträngning är en. En axelled med degenerativa förändringar är mera belastningskänslig. Debutåldern talar för en åldersrelaterad besvärsbild och beskrivningen av arbetsmiljön är en annan aspekt på sjukdomsutveckling. Länsrätten biföll L:s överklagande. Kassan överklagade länsrättens dom och anförde att L arbetade deltid och att arbetsuppgifterna var omväxlande. – **Kammarrätten** fann med hänsyn till vad som upplysts om L:s arbetsförhållanden och till den medicinska utredningen att L inte varit utsatt för sådan skadlig inverkan i arbetet som avses i LAF och att hon därför inte var berättigad till livränta.

I mål nr 8159-1998 avgjort av **Kammarrätten i Göteborg** den 8 maj 2000 gällde om A, född 1941, var berättigad till livränta på grund sina besvär från nacke, skuldror, axel, arm och hand. Hon hade arbetat som *kanslist* sedan 1979. I arbetsuppgifterna ingick receptionsarbete, diarieföring, stämpling, maskinskrivning och arkivarbete. Många lyft av tunga pärmar uppgavs ha förekommit. – **Kammarrätten** inhämtade sakkunnigutlåtande av docenten i ortopedi, Urban James. Han anförde bl.a. att A har av genuint konstitutionella skäl en predisposition för symptomutveckling av aktuellt slag. Det torde ha förekommit en blandning av besvär dels utlösta från halskotpelarens nervutträden dels lokalt utsprungna i framför allt skulderområdets muskelgrupper. Stressupplevelse i arbete kan tänkas ha accentuerat svårighetsgraden av symtomen. Det är mycket möjligt att A hade kommit att lida av aktuella besvär även om hon inte haft sitt kansliarbete. När emellertid tillståndet, eller förutsättningarna härför, etablerats torde moment i arbetet ha varit svåra att klara p.g.a. att ökade symptom utlösts. På så sätt kan en skadlig inverkan ha förekommit med försämringstillstånd som följd. Kammarrätten ansåg att av A med hög grad av sannolikhet får anses ha varit utsatt för skadlig inverkar i arbetet utan att det direkt har gett upphov till hennes besvär än att de har bidragit till utlösa ett försämringstillstånd. Den medicinska utredningen gav inte stöd för att något samband mellan A:s besvär och hennes arbete skulle ha

förelegat för tid efter hennes förtidspensionering. Livränta kunde därför inte utgå.

I mål nr 1022-1999 avgjort av **Kammarrätten i Göteborg** den 7 november 1999 gällde frågan om C, född 1940, var berättigad till livränta på grund av senskideinflammation i höger hands pekfinger. Hon uppgav att hon i sitt arbete som *kanslist* vid laboratorium bläddrat i ett stort antal remisser varje dag. En försäkringsläkare anförde att det sjukdomstillstånd som C hade i sitt långfinger är ett mycket vanligt förekomman tillstånd och speciellt vanligt hos kvinnor över 50 år: Av samtliga sju artiklar han tagit fram förekommer begreppet okänt etiologi i samtliga och det finns således ingen enad vetenskap som visar att hon med repetitiva arbetsmoment för fingrarna får senskideinflammation och senknutor o.s.v. – **Kammarrätten** uttalade att av utredningen i målet framgår att det i den medicinska litteraturen framförts ett flertal faktorer som kan ge upphov till sjukdom av nu aktuell slag, men också att den exakta sjukdomsorsaken är okänd. Mot denna bakgrund var därför inte med hög grad av sannolikhet klarlagt att de anmälda besvären har sin grund i arbetsuppgifterna. Hon var därför inte berättigad till livränta.

I mål nr 5994-1999 avgjort av **Kammarrätten i Göteborg** den 7 november 2000 gällde frågan om M, född 1953, som arbetat som *kretskortsmontör* hos Samhall på grund nackbesvär. – **Kammarrätten** inhämtade sakkunnigutlåtande av medicine doktorn Eva Vingård, som i utlåtande uppgav bl.a. att i arbetet som kretskortsmontör förekommer monotona och statiska arbetsuppgifter och dessa arbetsuppgifter kan med hög grad av sannolikhet anses vara skadlig för nacke och skuldror. Förmildrande omständigheter angående den skadliga inverkan i arbetet vid Samhall är att inget krav på hög produktionshastighet förekommer, att ergonomin är välanpassad och att det finns möjligheter att ta pauser liksom att pausgymnastik regelbundet förekommer. Den skadliga inverkan minskas betydligt av detta. Kammarrätten fann att utredningen inte gav stöd för att exponeringen för skadliga faktorer i M:s arbete varit av sådan omfattning, intensitet och varaktighet att man därav kunde sluta sig till att han med hög grad sannolikhet varit utsatt för skadlig inverkan. M var därför inte berättigad till livränta.

I mål nr 4877-1999 avgjort av **Kammarrätten i Jönköping** den 30 maj 2001 var fråga bl.a., om B, född 1966, var berättigad till livränta på grund av nack- skulderbesvär. B hade arbetat som *bergtruckförare* sedan 1990 och blev sjukskriven för nack- skulderbesvär i februari 1993. – **Kammarrätten** inhämtade sakkunnigutlåtande från specialisten i yrkes- och miljömedicin Ulf Hjortsberg. Hjortsberg anförde bl.a. att inom arbetslivet förekommer ibland spänningstillstånd i nack- skuldermuskulaturen i samband med låsta arbetsställningar, ofta i kombination med stress. Han bedömde att B inte haft sådan

faktorer i sitt arbetsliv. Han har under kort tid kört bergtruck vilket visserligen inneburit skakningar men också medfört att han varit rörlig, kunnat hoppa ut och in ur trucken och vid rattande av trucken har han också använt de över extremiteterna och således varit rörlig. Hjortberg ansåg att B:s besvär i form av nack- och skuldermyalgi inte hade samband med hans arbete som truckförare. Exponeringstiden är kort och sjukdomsförloppet talar inte för samband. Kammarrätten drog slutsatsen att de besvär som medfört att B beviljats sjukbidrag inte hade sin grund i skadlig inverkan i arbetet. B har överklagat domen. RegR har ännu inte tagit ställning till frågan om prövningstillstånd.

Målet nr 1958-1999 avgjort av **Kammarrätten i Sundsvall** den 26 mars 2001 gällde *gruvarbetaren* L, född 1938, som hade anmält nack-, rygg- och axelbesvär som arbetsskada. I **kammarrätten** åberopade L ett utlåtande av specialisten i yrkesmedicin och klinisk fysiologi, docent Anna Rask-Andersen. Hon yttrade bl.a. att L tidigare under vissa arbetsmoment arbetat med armarna över axelhöjd och med bakåtböjt huvud, men under de sista tre yrkesverksamma åren arbetade han huvudsakligen med skyddsskrotning, vilket innebar arbete med armarna över axel- och huvudhöjd, blickriktning uppåt och nacken maximalt bakåtböjd. Han har därför fortlöpande under längre tid haft arbetsuppgifter som medfört extrema arbetsställningar för nacke och skuldror. Kammarrätten fann av utredningen att L ådragit sig en arbetsskada och att arbetsskadan medfört en fullständig och bestående ned-sättning av arbetsförmågan. L hade därför rätt till livränta.

I **mål nr 2164-1999** avgjort av **Kammarrätten i Göteborg** den 18 juni 2001 gällde frågan om Å i sitt arbete som *ögonläkare* hade rätt till livränta på grund av besvär i nacke och skulderpartiet. Läkare vid en yrkesmedicinsk enhet har i utlåtanden anfört bl.a. att Å:s arbete kännetecknas som helhet inte av den monoton och repetitivitet som t.ex. monteringsarbete har. På muskulär nivå är däremot den statiska belastningen på nackens och skuldrans muskulatur betydande vid arbete med operationsmikroskop, spaltlampa och olfalmskop. Skadlig inverkan har med hög grad av sannolikhet förekommit. Någon alternativ förklaring till besvären finns inte varför övervägande skäl talar för ett samband. Två andra läkare vid yrkesmedicinsk enhet ansåg också skadlig inverkan i arbetet förekommit i A:s arbete. En försäkringsläkare, ortopedspecialist, yttrade att det finns vetenskapligt stöd för att ergonomisk belastning av det slag som Å har utsatts för i samband med de mikroskopiska ögonoperationerna kan ge kronisk nack- skulderbesvär. Å har endast exponerats under en dag i veckan och då endast viss del av dagen eller sammanlagt ca tio procent av den totala arbetstiden. Det finns ingen kunskap som säger att detta kan vara tillräckligt för att ge upphov till kroniska besvär. Belastningen i samband med patientundersökningar med spaltlampa eller oftalmo-

skop kan inte säkert anses utgöra skadlig inverkan eftersom belastningen endast förekommit under några enstaka minuter i taget med flerdubbelt längre pauser emellan. – **Kammarrätten** uttalade att de moment, som varit belastande, har utförts under en mindre del av arbetstiden. Av de utlåtanden som har refererats framgår att läkarnas uppfattningar går isär beträffande arbetsmomentens skadebringande effekt. Å kan därför inte anses ha varit utsatt för skadlig inverkan i LAF:s mening. Å har överklagat domen. RegR har inte tagit ställning till frågan om prövningstillstånd.

I **mål nr 606-1999** avgjort av **Kammarrätten i Sundsvall** en 28 november 2000 var fråga om D, *svetsare* född 1936, var berättigad till livränta på grund av nackbesvär. D hade uppgett att han under 40 års tid i arbetet använt svets hjälm som fällt ned med en knyck i nacken. Försäkringskassan godkände D:s besvär i nacken som arbetsskada i form av försämringstillstånd och beviljade honom livränta. RFV överklagade kassans beslut. – Länsrätten inhämtade sakkunnigutlåtande från professorn Sven-Erik Larsson som uttalade bl.a. att en röntgenundersökning av halskotpelaren visade förkalkad kotmellanskiva C3-C4 med förträngningar av facettleden i ganska uttalad grad. Tillståndet bedömdes var orsakat av gammal trauma med sekundär artros och förslitning inom facettleden. Medicinskt är det föga sannolikt att den vid röntgen av halsryggen i juli 1994 påvisade förkalkningen i disken C3-C4 skulle orsaka D:s värkbesvär. Dessa är sannolikt föranledda av åldersrelaterad degenerativ försvagning av kotmellanskivorna med pålagringar av nervhållrummen inom halsryggens nedre segment. Ifrågavarande förändringar kan således ha uppkommit även under alldaglig livsföring dvs. om D haft ett ryggvänligt arbete. Däremot bedöms D åsamkats ett försämringstillstånd i halsryggens kondition som omfattas av arbetsskadeförsäkringen. Den försämring som varit att hänföra till arbetsfaktorer har samband med hans arbetsoförmåga till han beviljades hel förtidspension på grund av nackbesvären. Länsrätten upphävde kassans beslut. – D överklagade länsrättens dom och åberopade i **kammarrätten** ett utlåtande av med.dr. Gunilla Bring som anförde bl.a. att D inte lider av någon degenerativ "grundsjukdom". Även om D skulle ha haft åldersrelaterade degenerativa förändringar i halsryggen skulle de inte kunna förklara vare sig symtomens natur, utvecklig eller behandlingsresistens. Klart övervägande skäl talar således för ett samband mellan den skadliga inverkan i arbetet och D:s besvär vilka orsakat permanent arbetsoförmåga. –Kammarrätten, som biföll D:s yrkande om livränta, fann att övervägande skäl vid en samlad bedömning talade för det förelåg samband mellan den skadliga inverkan D varit utsatt för och de besvär som lett till hans bestående arbetsoförmåga. RFV har överklagat kammarrättens dom. RegR har ännu inte tagit ställning till frågan om prövningstillstånd.

I **mål nr 4013-1999** avgjort av **Kammarrätten i Göteborg** den 2 november 2001 var fråga om K, född 1936, var berättigad till livränta på grund av besvär från nacke, skuldror, handled, ländrygg, höfter och knän. K hade arbetat som *rostskyddsmålare* som innefattade även blästring och senare sprutmålning och sandblästring. – **Kammarrätten** inhämtade ett sakkunnigutlåtande från docenten Eva Vingård, specialist i ergonomi och yrkesmedicin. Vingård anförde bl.a. att vid genomgång av de exponeringar som K hade utsatts för under sitt relativt långa yrkesverksamma liv, får dessa anses vara extremt belastande. K hade även varit utsatt för vibrationer från handhållna verktyg. I all litteratur som finns området vad gäller arbete med armar ovan axelhöjd och inverkan av vibrerande verktyg anses dessa exponeringar vara kraftigt skadliga. Övervägande skäl talar för exponeringar har orsakat K:s besvär från nacke, skuldror och carpaltunnelsyndrom på vänster sida. Ländryggsbesvären kan tillfälligt ha försämrats av exponeringen. Kammarrätten bedömde att K:s besvär från nacke, skuldror och vänstersidiga handledsbesvär utgjorde bestående arbetsskada. Däremot gav den medicinska utredningen inte stöd för att K:s ländryggs-, höft- och knäproblem orsakats av faktorer i hans arbete. Ländryggsbesvären kunde möjligen tillfälligt ha försämrats av arbetet. Handlingarna i målet överlämnades till försäkringskassan för prövning av K:s rätt till livränta enligt LAF.

Kommentar

I de fall expertisens åsikter gått isär har kammarrätten som regel bedömt att skadlig inverkan inte förelegat eller att övervägande skäl talade mot samband mellan skadlig inverkan i arbetet och de besvär för vilka den försäkrade beviljats förtidspension/sjukbidrag. I de fall livränta beviljats på grund av skador i nacke, axel eller arm har den försäkrade varit utsatt för hög belastning under lång tid. I **mål nr 1144-1998** i vilket försäkringskassan i kammarrätten medgav bifall till den försäkrades talan och som avsåg besvär i händer, handleder, tummar och fingrar, går inte klart att utläsa vilka av dessa besvär som kammarrätten ansåg vara arbetsskada.

3.9.2 Rygg

I **mål nr 7025-1998**, avgjort av **Kammarrätten i Göteborg** den 31 maj 1999, var frågan om O var berättigad till arbetsskadesjukpenning för sjukperioder avseende ryggbesvär. O, född 1953, hade arbetat som *lokalvårdare* på en flygplats sedan 1983. Efter 1985 hade hon i huvudsak arbetat med flygplansstädning. Arbetet utfördes oftast under tidspress och innefattade olika moment som exempelvis att tömma askkoppar, plocka upp skräp från golv och säten, städa toaletter m.m. Hon bar med sig en spann med vatten och städredskap. Arbetet innebar bl.a. mycket rygg- och sidoböjningar eftersom

det var trångt och svårt att komma åt. År 1992 fick O akuta ryggbesvär med ischiasinslag. En läkare ställde diagnosen rygginsufficiens och angav att besvärerna ansågs ha ett stort samband med arbetet som lokalvårdare. – Försäkringsläkaren angav bl.a. följande. Det tycks finnas ett tidsmässigt samband mellan debuten av O:s besvär. Å andra sidan har hon egentligen inte varit utsatt för någon extrem arbetsbelastning. Den typen av besvär som O uppvisar är mycket vanliga. Det är ca 70 procent av normalpopulationen som av och till har liknande symptom. Utredning med klinisk undersökning och dattortomografi har inte kunnat påvisa någon skada i egentlig mening utan O har ett tillstånd med ökad uttrötthet i ländryggen. Det föreligger inget särskilt samband mellan O:s arbetsuppgifter och hennes besvär. – **Kammarrätten** ansåg mot bakgrund av den medicinska utredningen i målet och vad som upplysts om O:s arbetsförhållanden att det inte förelåg hög grad av sannolikhet för att faktorer i O:s arbetsförhållanden kunnat ge upphov till hennes ryggbesvär. O var därför inte berättigad till ersättning enligt LAF i form av sjukpenning.

I **mål nr 813-1997**, avgjort av **Kammarrätten i Göteborg** den 25 januari 1999, var frågan om O:s arbete som *byggnadsarbetare* kunnat orsaka hans besvär i form av kronisk lumbago. O, född 1936, anförde bl.a. att han haft tunga kroppsarbeten i mer än 30 år. Under dessa år utförde han många sneda lyft varför han drabbats av ryggbesvär. Fram till mitten av 1980-talet arbetade han mest med formsättning för betonggjutning, tillverkning och resning av takstolar samt takläggning. Därefter bestod hans arbetsuppgifter dels av hantering av gipsskivor vid byggnation av väggar, dels av byte av fönster. – **Kammarrätten** gjorde följande bedömning. O hade haft ett fysiskt tungt arbete under många år. Det råder oenighet inom den medicinska vetenskapen om det finns ett samband mellan ett sådant arbete och en ökad frekvens av ländryggsbesvär. Enligt kammarrättens mening förelåg det ingen utredning som visar att ett byggnadsarbetares arbete generellt är skadligt för ländryggen. Kammarrätten fann att O i sitt arbete inte varit utsatt för sådan inverkan som med erforderlig grad av sannolikhet kunnat ge upphov till kronisk lumbago. Han hade därför, med avseende på sina ryggbesvär, inte varit utsatt för sådan skadlig inverkan som avses i LAF. O var därmed inte berättigad till ersättning enligt LAF. O överklagade domen men fick inte prövningstillstånd.

I **mål nr 456-2001** avgjort av **Kammarrätten i Sundsvall** den 8 juni 2001 var fråga om *byggnadssnickaren* R, född 1936, var berättigad till livränta på grund av ryggbesvär. Försäkringskassan hade avslagit hans ansökan om livränta. Länsrätten fann att R var berättigad till livränta med hälften av den inkomstförlust som uppkommit till följd av beviljad hel förtidspension. Försäkringskassan överklagade länsrättens dom och yrkade att domen skulle

upphävas. – **Kammarrätten** inhämtade ett sakkunnigutlåtande av docenten i ortoped Karl-Erik Olsson. Olsson uttalade bl.a. att R sannolikt i befintligt skick befunnits ha en mindre motståndskraftig konstitution för tungt fysiskt arbete. Detta kan beskrivas från de besvär som han redan hade enligt arbetsförmågeredovisningen med både utmattningstendenser i sitt arbete som byggnadssnickare tidigt samt uppkommen arbetsförmåga redan på 1970-talet av rygg- och ischiasbesvär. Röntgen visade redan vid 37 ålder degenerativa spondylosförändringar. Trots många besök inom Bygghälsan har inga ansträngningar gjorts för att exempelvis utreda möjligheterna till fortsatt arbete som byggnadssnickare och i början på 1990-talet förekommer med jämna mellanrum långvariga arbetsförmågeperioder p.g.a. ryggbesvär. Dessa ryggbesvär föranleder varaktig arbetsförmåga och beviljad förtidspension 1996. Redovisad skadlig inverkan har kraftigt verkat försämrande på R i befintligt skick och med hög grad av sannolikhet gett upphov till aktuella ryggbesvärsförvärrande. Olsson ansåg att R borde ha rätt till livränta av någon storleksgrad. Kammarrätten avslag kassans överklagande. Kammarrätten bedömde att det i R:s arbete förelegat faktorer som med hög grad av sannolikhet kan ge upphov till bestående försämring av hans i grunden degenerativa ryggbesvär och att övervägande skäl måste anses tala för att de ryggbesvär som föranlett förtidspensionering till omkring hälften varit orsakade av denna skadliga inverkan han varit utsatt för i sitt arbete.

I mål 2602-1997 avgjort av **Kammarrätten i Stockholm** den 31 maj 2000 var fråga om *elektrikern* G, född 1941, hade rätt till sjukpenning enligt LAF tiden 8 mars – 2 juni 1993 på grund av ryggbesvär som han anser hade sin orsak i ett olycksfall i arbetet i december 1984. Han uppgav att han skulle lyfta en verktygslåda som stod framför honom varvid han tappade balansen, föll bakåt och slog i betonggolvet. En läkare, specialist i ortopedi, uppgav i ett utlåtande att övervägande skäl talar för att olyckan lett till en kotfraktur i femte ländkotan. Frakturen var av den svårighetsgraden att symtomgivande förändringar har utvecklats och dessa är belägna just i den nivå i kotpelaren där skadan inträffade. – **Kammarrätten** inhämtade ett sakkunnigutlåtande av överläkaren Jan Åström. Åström angav bl.a. att frakturen av kotkroppen i L5 i december 1984 var av banal karaktär. Denna typ av kotfraktur har god prognos och medför sällan väsentliga bestående men. Intervertebralledds-artros är i första hand en ärftligt betingad degenerativ ryggsjukdom. Ur medicinsk synpunkt övervägande medicinskt osannolikt att G:s nuvarande funktionsnedsättning i ländryggen beror på den fraktur i femte ländkotan som påvisades vid röntgenundersökningen i februari 1985. Kammarrätten uttalade att i målet förelåg det skilda medicinska bedömningar i sambandsfrågan mellan olika läkare. Vid sådant förhållande och mot bakgrund av vad som i övrigt förekommit anser kammarrätten att bevisregelns krav på övervägande skäl

som talar för ett samband inte kunde anses vara uppfyllt G var därför inte berättigad till ersättning från arbetsskedeförsäkringen.

I **mål nr 3511-1997**, avgjort av **Kammarrätten i Göteborg** den 8 juli 1998, var frågan om G:s *arbete i växthus* kunnat ge upphov till hennes muskel- och ryggvärk. G, född 1936, var under en period av tio år säsonganställd som växthusarbetare. Hon arbetade sex timmar per dag under tiden januari – september. I flera av arbetsmomenten ingick tunga lyft, att bära produkter längre sträckor samt arbetsställningar som innebar ryggböjningar, sträckningar och liknande. – **Kammarrätten** gjorde följande bedömning. De arbetsbeskrivningar som finns i målet tydde enligt kammarrätten på att G:s arbete inneburit en icke obetydlig belastning i form av relativt tunga lyft, lyft under vridning, statisk belastning och repetitiva rörelser. Det fanns emellertid inte grund för att påstå att arbetet inneburit extremt tung belastning. I fråga om G:s sjukdomsbesvär noterade kammarrätten att G haft ryggbesvär redan innan hon började arbeta i växthus. Vidare angavs att G uppgett sig haft värkproblem sedan 20 år. G har haft ett relativt tungt arbete och detta arbete har förmodligen kunnat ge symptom i form av värk och rörelseinskränkning i muskler, leder och rygg. Mot bakgrund främst av att G haft liknande sjukdomsbesvär redan innan hon började växthusarbetet, att arbetet utförts på deltid under endast en del av året samt att besvären tycks ha försämrats eller i vart fall inte förbättrats sedan hon slutade arbeta fann kammarrätten att belastningen i arbetet inte kunde anses ha varit av den omfattning, intensitet och varaktighet att det medgav bedömningen att hög grad av sannolikhet förelåg för att belastningen gett upphov till skador på muskler, leder eller rygg. G var därför inte berättigad till ersättning enligt LAF i form av sjukpenning. G överklagade domen men fick inte prövningstillstånd.

I **mål nr 4017-2000** avgjort av **Kammarrätten i Göteborg** den 14 augusti 2001 var fråga om K, född 1951, var berättigad till livränta på grund av ryggbesvär. K hade anmält att hon i sitt arbete som *skötare* skadats då hon tillsammans med två andra vårdare skulle lyfta en patient längre bak på rullstolen. Det "brast" då i hennes rygg och hon fick smärtor i korsryggen med utstrålning i höger ben. – **Kammarrätten** inhämtade ett sakkunnigutlåtande från docenten Urban James som uttalade bl.a. följande. Den vanligaste orsaken till ländryggssmärta i K:s ålder är diskgeneration inom de nedersta ländryggssegmenten. Just diskbråcket kan uppfattas som en särskilt entitet eller komplikation i degenerationsförloppet. Det uppkommer oftast mer eller mindre spontant. Om symtomen uppträder med distinkt debut i samband med tydligt belastningssymtom som till exempel vid ett speciellt lyft, kan yttre krafter tänkas förorsaka en bristning i diskskivan med diskbräck och nervrotspåvekran som följd. I K:s fall var James slutsats att hon grunden har en

genuin diskdegeneration vid länd-/korsryggsövergången. Övervägande skäl talar för att lyftepisoden i maj 1995 förorsakat ett akut diskbräck som under åren därefter hela tiden varit mer eller mindre symtomgivande och i viss mån arbetshindrande avseende yrket som mentalskötare. Framförallt besvärsubuten och en därefter följande besvärskontinuiteten väger i sammanhanget så tungt att samband inte kan avböjas. Ett sådant orsakssamband får dessutom anses föreligga så länge aktuella besvärssymtom förorsakar ett arbetshinder. Att arbetet som skötare i psykiatrisk vård för övrigt skulle ha innehållit så skadebringande faktorer att de på något väsentligt sätt ändrat den bakomliggande diskdegenerativa sjukdomens naturalhistoria till sämre är inte sannolikt. Kammarrätten fann att K genom lyftet i maj 1995 har varit utsatt för skadlig inverkan i arbetet som med hög grad av sannolikhet kunnat ge upphov till hennes diskbräck och därtill försämring av hennes icke arbetsbetingade ryggbesvär. Övervägande skäl talade enligt kammarrätten för att ett orsakssamband förelåg mellan den skadliga inverkan som K varit utsatt för i sitt arbete som skötare och ett bestående försämringstillstånd, vilket medfört att hon fått byta arbete. Hon var därför berättigad till livränta om hon till följd av arbetsskadan fått sin förmåga att skaffa sig inkomst genom arbete nedsatt med minst en femtondel.

I mål nr 1971-2000 avgjort av **Kammarrätten i Göteborg** den 29 juni 2000 var fråga om F, född 1958, var berättigad till livränta fr.o.m. februari 1998 för inkomstförlust i samband med arbetsbyte på grund av ländryggbesvär. F hade anfört att han i sitt arbete som *truckförare* i februari 1995 kolliderat med massivt gods som rullat in i truckgången. Han ådrog sig olika skador bl.a. ryggbesvär. Docenten i ortoped Urban James uttalade i ett av **kammarrätten** inhämtat sakkunnigutlåtande bl.a. att F lång tid före olyckan haft ländryggbesvär också med inslag av nervrotspåverkan i episoder utgångna från diskdegeneration i de nedersta ländryggssegmenten. Olyckan i februari 1995 drabbade rimligen ländryggen endast i begränsad omfattning och huvudsakligen indirekt. Subjektiva besvär dokumenterades inte i omedelbar anslutning till olyckstillfället utan först efter någon månad. Senare har såväl behandlande läkare som F själv uppfattat att det föreligger ett tidssammanhang till olyckan. Den plötsliga accentueringen i början av februari 1996, utan yttre provokation, kan vara uttryck för den degenerativa grundåkommans genuina ytt-ring. Det konstaterade diskbräcket vid länd-/korsryggsövergången kan uppfattas som ett led i bakomliggande diskdegeneration. Den är inte osannolikt att det har uppkommit gradvis under en längre tid och inte akut med hänsyn till den till synes diffusa symtomatologi ("myofasciella besvär/referred pain". Röntgenologiskt konstaterat diskbräck behöver inte alltid ge klara kliniska nervrotsymtom trots att de anatomiskt ibland kan vara stora. F:s uppgifter om besvär från olyckstillfället talar för att våldet ändå hade en negativ effekt och på så sätt också ändrade disdegenerationens naturalhistoria till det

sämre. Spontan förbättring kan uppkomma trots att flera år förflutit sedan olyckan Beträffande de ländryggsutlösta besvären får man med hänsyn till F:s bestämda uppfattning om tidsförloppet och trots svårigheterna i bedömningsunderlaget anse att övervägande skäl talar för samband. Kammarrätten fann att övervägande skäl talar för att F:s ländryggsbesvär skall anses vara orsakade av olyckan i februari 1995. F var därför berättigad till livränta under förutsättning att övriga krav för rätt till livränta var uppfyllda.

Kommentar

I det fall tungt arbete enligt kammarättens mening inneburit skadlig inverkan har det gällt försämring av i grunden icke arbetsrelaterade ryggsbesvär (**mål nr 456-2001**). I **mål nr 4017-2000** har tungt lyft bedömts ha förorsakat akut diskbräck som i sin tur gett upphov ett bestående försämringstillstånd av icke arbetsbetingade ryggsbesvär. I **mål nr 1971-2000** har kammarrätten bedömt att övervägande skäl talade för samband mellan ett olycksfall och F:s länsryggsbesvär. Kammarrätten har inte tagit ställning till om diskbräcket i sig var en arbetsskada utan endast funnit att ländryggsbesvären hade samband med olycksfallet. I **mål nr 2602-1997** har kammarrätten anfört att det i sambandsfrågan förelåg skilda bedömningar mellan olika läkare och att vid sådant förhållande bevisregelns krav på övervägande skäl för ett samband inte förelåg. I övriga ovan refererade avgöranden avseende livränta på grund av ryggsbesvär har skadlig inverkan inte ansetts föreligga.

3.9.3 Höfter, ben och fötter

I **mål nr 2109-1995**, avgjort av **Kammarrätten i Sundsvall** den 28 april 1997, var fråga om K:s besvär i stortån var orsakade av hans arbete som byggare. K, en man född 1945, arbetade mycket med *takläggning*. Han menade att påfrestningarna för tårna var extrema eftersom man på taken ständigt rörde sig på brant sluttande underlag och tog spjörn med tårna mot taklänkerna. Stortårna befann sig då ständigt i extrem extensionsställning. K bar, förutom sin egen kroppsvikt, takpannor vilkas tyngd som mest uppgick till 100 kg. Han var bara 34 år när han först fick känningar av tåbesvären varför sannolikheten för åldersbetingade förändringar var obefintlig. – **Kammarrätten** hämtade in sakkunnigutlåtande av docent E Lysell som anförde bl.a. följande. K har artros i stortåns grundled i varje fall på höger sida. Sådan artros uppkommer vanligen spontant och utan påvisbar orsak. Den förekommer vanligare hos balettdansare och anses bero på att de frekvent landar på stortåns spets. Därvid uppkommer våld i stortåns längdriktning vilket kan åstadkomma en skada på ledytornas brosk och därmed initiera artrosutvecklingen. Det är tänkbart att mycket långvarig, monotont belastning i en leds ytterläge även kan skada brosket. På så vis skulle den beskrivna arbetsställningen kunna

tänkas ge broskskador. Besvären debuterade omkring 1979. K hade då inte haft den beskrivna typen av belastning. Det framgår inte att han, annat än möjligen tillfälligt under sin anställning som husmontör haft liknande arbetsställningar under 1977–1979. Av detta synes framgå att K haft sin åkomma innan han omkring 1979 började det arbete som beskrivits innehålla belastad, extrem extension i stortåns grundled. Härav följer att belastning inte kunnat orsaka åkomsten. Däremot är det rimligt att anta att, när åkomsten redan föreligger, detta arbete kunnat orsaka markant men tillfällig ökning av besvären. Den beskrivna arbetsbelastningen har inte med hög grad av sannolikhet orsakat artrosen i stortåns grundled. Kammarrätten fann att utredningen i målet inte visade att de beskrivna arbetena med hög grad av sannolikhet gett upphov till K:s besvär i stortålederna varför K inte kunde tillerkännas ersättning enligt LAF för läkarvårdskostnader. K överklagade domen men fick inte prövningstillstånd.

I mål nr 630-1998 avgjort av **Kammarrätten i Stockholm** den 2 november 1999 var fråga bl.a. om C, född 1944, hade rätt till livränta på grund av knäbesvär. Läkare vid ortopediklinik uppgav i utlåtande att C hade arbetat som *golvläggare* i tio år när knät låste sig under arbetet. Sedan blev det upprepade låsningar vilket till slut medförde en meniskoperation. Meniskskadan förutsätts ha inträffat vid den första låsningen. Efter operationen har han kunna arbeta fullt utan sjukskrivning på grund av knän fram till 1995. Röntgen av knäna i augusti 1995 visade något sänkt ledbroskhöjd medialt i höger. För övrigt utan anmärkning. Detta är ett indirekt tecken på misstänkt artros. Det är känt att meniskopererade patienter har ökat risk för artrosutveckling. Således en sen effekt av arbetsskadan 1979. – Enligt **kammarrätten** fanns inget i utredningen som motsäger uppgiften att det att C skadat sitt högra knä i arbetet 1979 i arbetet som *golvläggare*. Meniskoperationer medför enligt den medicinska utredningen i målet en ökad risk för artrosutveckling. Kammarrätten fann mot denna bakgrund att övervägande skäl talade för ett orsaks samband mellan den skalding inverkan i arbetet som *golvläggare* under 25 års tid och de knäbesvär som i december 1996 föranlett att han ha beviljats halv förtidspension. Det ankom på försäkringskassan att pröva om förutsättningarna i övrigt var uppfyllda för rätt till livränta.

I mål nr 841-1999 avgjort av **Kammarrätten i Stockholm** den 5 juni 2001 var fråga om T, född 1941, som arbetat som *kakelsättare och golvläggare* var berättigad till livränta på grund av knäartros. – **Kammarrätten** inhämtade yttrande från docenten i ortopedi Sven Friberg. Friberg anförde bl.a. att artrosförändringar, dvs. åldersbetingad degeneration av ledbrosk, är en vanlig sjukdom som börjar uppkomma efter 40-årsåldern. Varför sjukdomen debuterar tidigt hos vissa personer och sent eller aldrig hos andra personer beror på individuella faktorer. Artrossjukdomen har inte kunnat relateras till olika

yrken eller till olika aktivitetsnivåer. Det är snarare så att aktivitet sannolikt är av godo för att vidmakthålla ledbroskets vitalitet. Artrosförändringar uppträder dock i större grad efter definitiv skada mot knäleden, exempelvis benbrott där ledytornas kongruens förstörs eller efter ledbandsskador som ger en instabilitet i leden. Någon sådan dokumenterad skada finns dock inte. Finns artrosförändringar i en led uppkommer besvär med stelhet, smärta vid belastning och i vissa fall värk i vila. Besvärerna är här vanligen relaterad till aktivitetsgraden. Detta medför att vid artrosförändringar kommer arbete som påfrestar leden att ge ökad besvärnivå. En sådan ökning av besvärnivån bortfaller inom veckor efter det att påfrestningen har upphört. Det aktuella arbetet med benen böjda under längre tid ger en ökad påfrestning på ledbrosket under knäskålen. T:s artrosförändringar är av den graden att arbete som golvläggare utan tvekan ger en övergående ökning av besvärnivån. Kammarrätten fann att övervägande skäl inte talade för att de besvär som var aktuella och låg till grund för T:s förtidspension var orsakade av skadlig inverkan i hans arbete. Besvärerna berättigade inte T till livränta.

I **mål nr 5000-1996**, avgjort av **Kammarrätten i Jönköping** den 5 november 1997, var fråga om N:s höftledsbesvär orsakats av hans arbetet som *skogsarbetare*. N, född 1943, hade arbetat som skogsarbetare i 35 år. Han ansåg att arbetet i snö, kyla och regn samt ofta förekommande snedbelastningar och tunga lyft hade orsakat hans besvär. – **Kammarrätten** hämtade in sakkunnigutlåtande av docenten och överläkaren G Sundén, sakkunnig i ortopedisk kirurgi. Sundén anförde bl.a. följande. N har en vänstersidig primär höftledsartros. Det är otvetydigt att N:s arbete, åtminstone periodvis i samband med hantering av grovt virke får rubriceras som tungt med upprepade lyftmoment, till vilket fogas en del oergonomiska arbetsställningar. Allmänt sett saknas det dock medicinskt underlag att för höftledens vidkommande tillskriva fysiskt tungt arbete skadlig inverkan. Detta gäller även lyftmoment. Det krävs sannolikt ganska extrema arbetsfaktorer för att utgöra bidrag vid uppkomst av artros. Situationer som innebär att en höftled mycket frekvent eller långvarigt belastas i ett ytterläge eller utsätts för upprepade kraftiga stötas vid exempelvis hopp anses kunna vara potentiellt skadeframkallande. Faktorer av denna karaktär har enligt tillgänglig arbetsbeskrivning på intet sätt varit aktuella i N:s arbetssituation. Avseende frågan om arbetsfaktorer hade kunnat påverka förloppet av N:s höftsjukdom anförde Sundén bl.a. följande. Vid primär artros rör det sig om en degenerativ process inuti ledbrosket som försämrar dess kvalitet. Denna process är långsam och dess utveckling är ofta symptomlös under mycket lång tid. Det saknas belägg för att mekaniska faktorer mera än i undantagsfall skulle kunna påskynda eller åstadkomma försämringar i nämnda degenerationsprocess. Det handlar i sådant fall om faktorer av den karaktär som ovan angetts som potentiellt skade-

framkallande och som inte är aktuella för N:s vidkommande. Å andra sidan är det vanligt att belastningsmoment av skiftande slag kan orsaka ett temporärt försämringstillstånd av en befintlig artros med utlösning eller aggrivering av besvärssymptom. Det är högst sannolikt att detta varit förhållandet vid tidpunkten för N:s sjukanmälan i januari 1994. Längden på en dylik försämringsperiod är svår att fastställa, dock torde sex månader vara en rimligt generös tidsrymd. Kammarrätten gjorde följande bedömning. Av Sundéns utlåtande framgår att N:s höftsjukdom inte orsakats av skadlig inverkan i arbetet men att arbetsförhållandena för kortare tid kunnat försämra symptomen. En sådan kortare tid anges som högst sex månader från visandedagen i januari 1994. Vad avser rätten till livränta fann kammarrätten av Sundéns utlåtande att det inte förelåg något orsakssamband mellan de bestående sjukdomsbesvärerna och den skadliga inverkan. N var inte berättigad till livränta.

I mål nr 1335-1997 avgjort av **Kammarrätten i Stockholm** den 24 september 1999, var fråga om K:s, född 1935, höftbesvär hade samband med hennes arbete som *dansare*. – **Kammarrätten** inhämtade sakkunnigutlåtande från specialisten i ortopedisk kirurgi och yrkesmedicin Berndt Stenlund som bl.a. anförde att den samlade kunskapen om faktorn långvarig belastning av höftleden i ytterläge med betydande grad av sannolikhet måste anses utgöra skadlig inverkan. I denna enskilda fall är de skäl som talar för ett samband mellan höftledsartrosen och skadlig inverkan i arbetet att belastningen varit av sådan omfattning och intensitet att den kan anses vara orsaken till höftartrosen, att K arbetat under mycket lång tid som dansare, att hon även under mycket tidiga år utsatts för extrema lägen i höften, att artrosförändringarna debuterade redan i fyrtioårsåldern och att det inte finns någon konkurrerande orsak till höftartrosen. De skäl som talar mot emot ett samband är att höftartros även kan uppkomma utan tung belastning i högre ålder. Övervägande skäl talar inte mot ett samband mellan höftledsartrosen och den skadliga inverka av arbetet som dansare. Kammarrätten fann att utredningen visade att K:s höftbesvär orsakats av skadlig inverkan i hennes arbete och hon var därför berättigad till livränta.

I mål nr 1757-1999, avgjort av **Kammarrätten i Jönköping**, den 11 april 2000 var fråga om K, född 1935, i sitt arbete som *mjöltnare* varit utsatt för faktorer som kan ge upphov till den typ av höftledsbesvär som har. – **Kammarrätten** inhämtade sakkunnigutlåtande av specialisten i yrkesmedicin Eva Vingård som bl.a. anförde att K har haft ett extremt tungt ensamarbete under drygs 40 års tid. Han har utvecklat en dubbelsidig höftledsartros. Flera vetenskapliga studier visar på en ökad risk och en association mellan just de tunga belastningar i form av lyft och gång i trappor, som K varit utsatt för, och en höftledsartros. Huruvida det är rent orsakssamband eller en definitiv tidigareläggning av den degenerativa processen går inte med säkerhet att utläsa av

de studier som är gjorda. Med ledning av de vetenskapliga studier som publicerats får det anses med hög grad av sannolikhet att det finns ett samband mellan de belastningar K utsatts för och utvecklingen av höftledsartros. Övervägande skäl talar för ett samband mellan dessa faktorer i K:s yrkesliv och den dubbelsidiga höftledsartros han fått och opererats för.

RFV åberopade i kammarrätten ett utlåtande av docenten i ortopedi Sven Friberg som bl.a. anförde följande. I en i grunden normal led är artrosförändringar d.v.s. åldersbetingad degeneration av ledbrosk ett tillstånd (primär artros) som börjar uppkomma efter 40-årsåldern. Sjukdomen uppkommer i specifika leder där det kan nämnas att det i nedre extremiteten är stortåns grundled, knäled och höftled som är de mest utsatta medan sjukdomen är mycket sällsynt i fotled. Varför sjukdomen debuterar tidigt hos vissa personer och sent eller aldrig hos andra personer beror på individrelaterade faktorer. Det är dock välkänt att påtaglig inkongruens i en led, instabilitet eller inflammatoriska tillstånd ger en ökad risk för artrosutveckling, s.k. sekundär artros. Vad gäller höftleden som normalt är en mycket stabil led finns en risk för artrosutveckling hos de personer som födda med instabila höftleder orsakat av ökad bindvävelasticitet eller med genetiska förändringar som ger en minskad hållfasthet i bindväven. Om belastning vore en möjlig skadefaktor är fotleden den led som har minsta ledytan och därmed skulle löpa störst risk för skada. Från belastningssynpunkt vore därefter knäleden, som i grund är en instabil led, de led som borde påverkas. I detta skadefall uppträder sjukdomen symmetriskt i båda höftlederna och ett antal år efter det att de tyngre momenten i arbetet minskat. K är i en ålder där primär artrosutveckling blir allt vanligare. Sammantaget talar ovanstående starkt för att arbetsmiljön inte är eller har varit av någon avgörande betydelse för artrosutvecklingen. Samma artiklar som tidigare sakkunnig refererat till har granskats för vetenskaplig stringens och man finner stora brister i materialurval, diagnostik och stora skillnader i slutsatser. Sammanfattningsvis talar den samlade kunskapen emot att den i målet aktuella arbetsmiljön med hög grad av sannolikhet kunnat ge upphov till K:s höftledsbesvär. Vad beträffar helkroppsvibrationer finns inga beskrivna samband med risken för att utveckla höftledsartros. Kammarrätten uttalade att expertisens åsikter går isär kring huruvida de faktorer K varit utsatt för i sitt arbete kan ge upphov till den typ av höftledsbesvär han har eller inte. Då läkarnas uppfattningar på ett mera markant sätt får anses gå isär beträffande den skadebringande effekten, kan kravet på hög grad av sannolikhet inte anses uppfyllt i detta fall. Livränta kan inte utgå.

I mål nr 1228-1999 avgjort av **Kammarrätten i Sundsvall** den 15 maj 2000 var fråga om F, född 1957, var berättigad till livränta på grund av chondromalaci (lättare broskförändringar på knäskålen). F hade anfört att han i sju års

tid i sitt arbete som *industrielektriker* haft för knälederna skadliga arbetsställningar. Arbetsuppgifterna innebar att han till stor del stod på huk, på knä, klättrade eller "kröp på alla fyra". – **Kammarrätten** inhämtad utlåtande av överläkare Jan Åström. Han anförde bl.a. att F i sitt arbete som elektriker varit utsatt för sådan ansträngning avseende knälederna som förorsakat övergående symtom i form av smärta av hans knäsjukdom. Emellertid har den skadliga inverkan varit måttlig och pågått under en begränsad tid. Därför bedömde Åström det övervägande sannolikt att F:s sjukdom förorsakats av andra i första hand konstitutionella omständigheter hos honom. Det är inte heller sannolikt att F:s knäsjukdom försämrats eller accelererats genom arbetsuppgifternas karaktär. Kammarrätten fann att övervägande skäl inte talade för F:s anmälda skada hade samband med hans arbete. Han hade därför inte rätt till livränta.

I **mål nr 2426-1998** avgjort av **Kammarrätten Stockholm** den 14 juni 2000 var fråga om rätt till livränta på grund av höftledsartros och nack- och skulderbesvär. S, född 1937, arbetade som *utkörare åt ett bryggeri*. Arbetsuppgifterna bestod av bl.a. att i lasta på och lasta av backar från lastbil. – **Kammarrätten** inhämtat sakkunnigutlåtande av docenten Olle Lansinger. Han anförde bl.a. att de arbetsuppgifter som S exponerats för som chaufför åt bryggeriet bedöms ha inneburit en ökad intermitterande belastning mot nedre extremiteten. Denna har emellertid inte varit av den intensitet och omfattning att det föreligger en hög grad av sannolikhet att arbetsexpositionen vare sig skulle initiera, försämma eller tidigarelägga den beskrivna degenerativa höftleds sjukdomen. S har under många år exponerats för arbetsmoment med tunga lyft samt huvudridningar som bedöms kunna bidra till ett försämringstillstånd av ett annars i grunden icke arbetsskaderelaterat degenerativt sjukdomstillstånd från nacke och övre extremiteten. Kammarrätten bedömde att de läkarutlåtanden som förelåg i målet inte gav stöd för antagandet att S i sitt arbete med hög grad av sannolikhet utsatts för skadlig inverkan som påverkat hans höfter. Beträffande sjukdomsbesvären i nacke, axlar och rygg visar utredningen att skadlig inverkan i S:s arbete medfört en försämring av dessa besvär. Övervägande skäl för att denna försämring förorsakat en bestående nedsättning av arbetsförmågan med minst en femtondel har inte framkommit. Kammarrätten avsåg S:s yrkande om livränta. S har överklagat domen. RegR har ännu inte tagit ställning till frågan om prövningstillstånd.

I **mål nr 1213-1998** avgjort av **Kammarrätten i Göteborg** den 23 november 2000 var fråga om Ö, född 1938, som anmält höggradiga höftledsbesvär som arbetsskada på grund av långvarigt slitage på höftled både i *arbete med reparationer* av presenningar och som *fastighetsskötare*, var berättigad till livränta. Enligt ett läkarutlåtande hade Ö höftbesvär och utredningen visade höggradig caputnekros av okänd etiologi. Han hade en uttalad coxartros i

höger höft. I målet åberopade RFV att en specialist i ortopedisk kirurgi i ett mål i Försäkringsöverdomstolen (mål nr 1478/83) hade uttalat bl.a. följande. Caputnekros innebär död av ben och benmärg i höftens ledkula till följd av bristande blodförsörjning. I alla fall orsaken till blodflödesstörningen i ledhuvudet inte kan fastställas bedöms tillståndet idiopatisk caputnekros. En ringa belastning av höftlederna är tillräckligt för att kollaps skall uppstå i ett nekrotiskt (dött) ledhuvud. – **Kammarrätten** fann vid en samlad bedömning att hög grad av sannolikhet för skadlig inverkan inte förelåg i Ö:s fall. Ö hade inte rätt till livränta. Ö har överklagat domen. RegR har ännu inte tagit ställning till frågan om prövningstillstånd.

I **mål nr 3135-1999** avgjort av **Kammarrätten i Sundsvall** den 11 oktober 2001 var fråga om P, född 1939, hade rätt till livränta på grund av höftbesvär. P hade arbetat som *resemontör* under ca trettio år. Han hade uppgivit att han arbetat med monteringsarbeten i obekväma arbetsställningar, ofta krupit flera hundra meter under själva monteringsarbetet. Mycket av arbetet utfördes ofta under tidspress. – Länsrätten i hämtade sakkunnigutlåtande av docenten Urban James som anförde bl.a. att i P:s fall det föreligger inga hållpunkter för sekundär artrossjukdom, mot bakgrund såsom anatomisk underutveckling, höftåkomma i bakgrunden eller deformerande traumatisk skada tidigare i livet. Det rör sig sålunda om en primär eller genuin artrosutveckling. Sjukdomens debut redan vid 50-års ålder är vanlig. Dessutom hör bilateralt engagemang ofta till bilden. En sådan kan då i någon mån förändra artrossjukdomens egen naturalhistoria. Det kliniska förloppet, som det framställts i den medicinska dokumentationen svarar också väl det typiska för den genuina artrostypen. När förutsättningarna för höftsjukdom av detta slag finns eller sjukdomen redan etablerats kan faktorer i P:s arbete påtagligt tunga arbete åstadkomma skadlig inverkan. En sådan kan då i någon mån förändra artrosjukdomens egen naturalhistoria. Man kan inte utesluta möjligheten av viss tidigareläggning av sjukdomsdebuten eller övergående försämringstillstånd. – Länsrätten ansåg att övervägande skäl inte talade för ett samband mellan skadlig inverkan och P:s höftledsbesvär för vilka han beviljats förtidspension. – **Kammarrätten** inhämtade sakkunnigutlåtande från docenten André Stark som anförde att P under 30 år arbetat med delvis tunga arbetsmoment. Den del av arbetsmomenten utfördes i obekväma arbetsställningar. Arbetsmomenten måste betecknas som omväxlande. En del av arbetsmomenten utfördes i obekväma arbetsställningar. En del av arbetsmomenten kan ha medfört ett viss skadlig inverkan på P:s höftleder. Det kan dock på intet sätt anses vara övervägande sannolikt att P:s artrossjukdom i båda höftleder skulle vara utlöst av dessa arbetsmoment, möjligen kan en tidigareläggning av sjukdomen av sjukdomen innefattande en sjukskrivningsperioden om ett år föreligga. Kammarrätten fann, främst med hänsyn till vad som anförts i sakkunnig-

utlåtande av Urban James och André Stark, att övervägande skäl inte kunde anses tala för att orsakssamband förelåg mellan skadlig inverkan i P:s arbete och hans höftbesvär vid tidpunkten för försäkringskassans beslut om förtidspension. P har överklagat domen. RegR har ännu inte tagit ställning till frågan om prövningstillstånd.

I mål 367-1999 avgjort av **Kammarrätten i Sundsvall** den 8 november 2000 var fråga om R, född 1937, hade rätt till livränta på grund av knäartros. R hade arbetat som *bergsarbetare* sedan 1957. I arbetsuppgifterna hade ingått borring, laddning, sprängning och skrotning. Vid stigortdrivning förekom klättring upp och ner på stegar med tungt arbetsmaterial ett tjugotal gånger per dag. Efter borring och sprängning ”skrotades” berget med ett järnspett för att loss löst berg och detta arbete innebar mycket stående på stenhögar och lastbilsflak. L beviljades förtidspension från mars 1996. – **Kammarrätten** inhämtade sakkunnigutlåtande från specialisten i ortopedi Jan Åström som anförde bl.a. följande. Arbetsrelaterad knäartros har noterats hos yrkesgrupper med omfattande belastade knärorelser. I en annan vetenskaplig studie har man noterat riskökning hos äldre yrkesutövare med ”fysiskt krävande arbete”. I olika vetenskapliga undersökningar har påvisats att tungt arbete kan ansvara för förekomsten av knäartros hos mellan 1/6 och 1/3 av patienterna. Vid studier av olika yrkesgrupper har konstaterats en till två gånger ökad risk för knäartros hos bönder, byggnadsarbetare, brandmän, varvs- och hamnarbetare. Såvitt han känner till har en motsvarande riskökning inte kunnat konstateras hos bergsarbetare. Det har gjorts gällande att R avseende knäartrosen varit utsatt för skadlig inverkan genom vibrationsexposition i arbetet. Beträffande samband mellan vibrationsexposition och degenerativ ledsjukdom pekar en växande mängd vetenskapliga publikationer mot ett orsakssamband mellan vissa helkroppsvibrationer och degenerativ sjukdom i ländryggen. Det finns också data som antyder ett samband mellan vibration från handhållna arbetsverktyg och artros i händerna och i leden mellan nyckelben och skulderblad. Såvitt han känner till har hittills inte påvisats samband mellan vibrationsexposition och artros i nedre extremiteterna. Sammanfattningsvis bedömde han det mindre sannolikt att R i arbetet som bergsarbetare varit utsatt för skadlig inverkan avseende uppkomsten av knäartrosen. Med hänvisning främst till att det tycks saknas översjuklighet i knäartros hos den yrkesgruppen ansåg han det också som mindre sannolikt att utvecklingen av R:s ledsjukdom i väsentlig grad hade accelererats av arbetsuppgifternas karaktär. Han ansåg i stället som mer sannolikt, att uppkomsten och utvecklingen av R:s knäsjukdom skulle tillskrivas konstitutionella omständigheter hos R och hans ålder. Kammarrätten fann vid en samlad bedömning i målet och vad som i övrigt framkommit om R:s arbetsförhållanden att det inte förelåg en hög grad av sannolikhet för att arbetet har orsakat R:s knäbesvär. R var därför inte berättigad till livränta.

I **mål nr 6440-1999** avgjort av **Kammarrätten i Stockholm** den 22 mars 2001 var fråga om *anläggningsarbetaren* H, född 1944, var berättigad till livränta på grund av knäartros. – **Kammarrätten** inhämtade sakkunnigutlåtande från docenten Erland Lysell som anförde bl.a. följande. Det är ingen tvekan om att H haft en tämligen snabbt progredierande artros i högra knäts mediala ledkammare. Uppkomst och utveckling vid artros är oklar. Riksfaktorer kan vara endogena, bl.a. ålder, ärftlighet och kön. Exogena riskfaktorer för ledbelastning vid arbete eller idrott, skador mot leden och hög kroppsvikt. Kombinationer av vissa typer av arbete och idrott kan öka risken. Undersökningar har visat att i vissa yrken eller vid viss idrottsutövning är risken större. Det gäller t.ex. golvläggare, lantarbetare, byggnadsarbetare, brandmän och fotbollsspelare. Två faktorer är relevanta vad gäller H:s knäartros. Han hade en verifierad mediala meniskskada. Denna är inte i operationsberättelsen beskriven såsom degenerativ utan snarare orsakad av någon trauma. Inget i sjukhistorien talar för att något olycksfall som kunnat orsaka meniskskadan har förekommit i arbetet. Han har i arbete varit utsatt för knäbelastningar. De beskrivna belastningar som möjligen kunnat orsaka eller påverka artrosutvecklingen är frekventa hopp från höjd, oavbruten, långvarig belastning i en bestämd ställning och huksittande. Lysell bedömde att H:s högra knä varit utsatt för viss skadlig inverkan i arbetet men att denna inte med hög grad av sannolikhet kunnat ge upphov till artrosen. En klart konkurrerande orsak är den påvisade meniskskadan som inte visats vara orsakad av någon faktor i arbetet. Kammarrätten fann vid en samlad bedömning och främst med hänsyn till vad Lysell hade uttalat att H i sitt arbete inte varit utsatt för sådan skadlig inverkan som med hög grad av sannolikhet kan ge upphov till den skada H har. H var därmed inte berättigad till livränta. H har överklagat domen. RegR har ännu inte tagit ställning till frågan om prövningstillstånd.

Kommentar

Av de ovan refererade målen har knäartros godkänts om arbetsskada i ett mål (**mål nr 630-1998**). I det målet hade den försäkrade ådragit sig en meniskskada i arbetet 1979. Meniskoperationer medför enligt sakkunnigutlåtande risk för artrosutveckling. Jfr **mål nr 6440-1999** där i sakkunnigutlåtandet framhållits att någon meniskskada inte hade förekommit i arbetet.

Vad gäller målen om höftledsartros har i ett mål samband ansetts föreligga mellan uppgiven skadlig inverkan och de försäkrades höftledsbesvär vid den tidpunkt från vilken rätten till livränta prövats. Det gällde en kvinna som arbetat som dansare under mycket lång tid (**mål nr 1335-1997**). I **mål nr 1757-1999** hade domstolens sakkunnige och den specialist som RFV åberopade skilda uppfattningar om de faktorer den försäkrade varit utsatt för i sitt arbete kunde uppge till hans besvär denne led av. Eftersom läkarnas uppfatt-

ningar gick isär ansåg kammarrätten att kravet på hög grad av sannolikhet inte var uppfyllt.

3.10 Glaskroppsavlossning

I **mål nr 1544-1998** avgjort av **Kammarrätten i Jönköping** den 20 oktober 1999, var fråga om G, född 1938, ådragit sig glaskroppsavlossning vid ett tungt lyft i arbetet. I ett sakkunnigutlåtande anförde överläkaren Staffan Stenkula bl.a. att glaskroppsavlossning är ett mycket vanligt tillstånd, som vanligen uppkommer spontant hos äldre utan samband med andra sjukdomar eller skador. Tillståndet kan vara en följd av ett direkt våld mot ögat eller huvudet, men orsakas inte av stötar mot kroppen i övrigt, hopp eller tunga lyft. – **Kammarrätten** fann att skadlig inverkan med avseende på G:s besvär inte förelegat. G var inte berättigad till livränta.

3.11 Leukemi

I **mål nr 805-1999** avgjort av **Kammarrätten i Göteborg** den 6 oktober 2000 gällde om dödsboet efter gatuarbetaren R, född 1938, som arbetat som gatuarbetare åren 1967 – 1997, hade rätt till efterlevandeförmåner enligt LAF. R hade i sitt arbete haft daglig kontakt med bensen. Kassan godkände inte sjukom, akut myeloisk leukemi, som arbetsskada. – **Kammarrätten**, som inhämtat utlåtande av professor Bengt Järholm, uttalade att det är allmänt vedertaget att bensen utgör en skadlig faktor i miljön. Vidare synes det inom den medicinska vetenskapen råda en samstämmig uppfattning att exponering av bensen kan orsaka akut myeloisk leukemi. Mot bakgrund härav och vad i målet framkommit om R:s arbetsförhållande delar kammarrätten länsrättens bedömning att R i sitt arbete varit utsatt för sådan skadlig inverkan som avses i 2 kap. 1 § LAF. Vad gäller sambandsfrågan uttalade kammarrätten att Järholm framhållit att det vid denna sjukdom inte finns sådana speciella karakteristika som gör att man gå grund av dessa kan ange att det är mer eller mindre sannolikt att sjukdomen beror på bensen. Det är endast utifrån framräknade risktal man kan beräkna sannolikheten för att sjukdomen inträffat även utan exponering för bensen. Järholm har beräknat att riskökningen i förevarande fall ligger i storleksintervallet 1-14 procent. Vid sammantagen bedömning fann kammarrätten att övervägande skäl inte talade för samband mellan R:s sjukdom och den skadliga inverkan i arbetet. Vid sådant förhållande förelåg inte rätt till efterlevandeförmåner enligt LAF.

Kommentar

I **mål nr 805-1999** har kammarrätten, efter att först tagit ställning till att den försäkrade har varit utsatt för skadlig inverkan i arbetet (exponering för bensen), med beaktande av den av den sakkunnige beräknade riskökningen i storleksintervallet 1-14 procent ansett att övervägande skäl inte talade för samband mellan den försäkrades sjukdom och skadlig inverkan i arbetet.

3.12 Tandskador

I mål nr **4543-2000** avgjort av **Kammarrätten i Göteborg** den 16 februari 2001 var fråga om N:s frätskador på tänderna kunde godkännas som arbets-skada. N, född 1971, ansåg att frätskadorna på framtänderna berodde på att han i sitt arbete som *bagare* konstant hade inandats mjöl- och sockerdamm. Han yrkade ersättning enligt LAF enligt en tandläkares begäran om förhandsprövning. N åberopade i **kammarrätten** ett utlåtande av en läkare och en tandläkare. Försäkringskassans försäkringstandläkare anförde bl.a. att provsmakning förekom endast varannan månad varför yrkesmässiga riskfaktorer inte kan tillmätas någon större betydelse. N:s kariesaktivitet, som är högre än normalt, torde kunna förklaras av hans bristande förmåga att upprätthålla en tillfredsställande munhygien. Detta problem påtalades redan innan att han började arbeta i yrket. – Kammarrätten uttalade bl.a. att det inte synes föreligga någon allmänt accepterad uppfattning om vilka faktorer som orsakar denna ökade risk i de fall den påvisats. Skilda typer av skador, exempelvis frätskador på framtänder, synes inte av blivit föremål för undersökning. Kammarrätten fann att det inte förelåg en hög grad av sannolikhet för att det i A:s arbete som bagare fanns faktorer som kan ge upphov till den typ av tandskador han har drabbats av. En arbetsskada enligt LAF förelåg därför inte. N överklagade domen men fick inte prövningstillstånd.

FÖRTECKNING ÖVER DOMAR

Datum	Mål nr	Anmärkning
Regeringsrättsdomar		
1998-03-16	1248–1249-1996	RÅ 1998 ref 8
2001-12-03	803-2000	RÅ 2001 ref 62
Kammarrättsdomar		
1996-08-29	3575-1995	Kammarrätten i Stockholm
1996-09-20	903-1995	Kammarrätten i Stockholm
1997-02-14	2828-1995	Kammarrätten i Göteborg
1997-04-28	2109-1995	Kammarrätten i Sundsvall
1997-09-24	2239-1997	Kammarrätten i Jönköping
1997-10-30	274-1996	Kammarrätten i Sundsvall
1997-11-05	5000-1996	Kammarrätten i Jönköping
1998-03-09	5389-1995	Kammarrätten i Jönköping
1998-06-15	4240-1997	Kammarrätten i Jönköping
1998-06-23	8799-1995	Kammarrätten i Stockholm
1998-07-08	3511-1997	Kammarrätten i Göteborg
1998-08-28	2341-1996	Kammarrätten i Jönköping
1998-09-08	3421-1997	Kammarrätten i Göteborg
1998-09-17	2417-1997	Kammarrätten i Göteborg
1998-09-29	5516-1997	Kammarrätten i Göteborg
1998-11-12	9483-1996	Kammarrätten i Stockholm
1998-11-26	462-1996	Kammarrätten i Göteborg
1999-01-25	813-1997	Kammarrätten i Göteborg
1999-03-04	7205-1997	Kammarrätten i Göteborg
1999-03-08	163-1997	Kammarrätten i Stockholm
1999-04-26	4367-1997	Kammarrätten i Stockholm
1999-04-30	2598-1997	Kammarrätten i Sundsvall
1999-05-05	3207-1997	Kammarrätten i Göteborg
1999-05-06	8694-1997	Kammarrätten i Stockholm
1999-05-31	7025-1998	Kammarrätten i Göteborg
1999-09-06	633-1998	Kammarrätten i Stockholm
1999-09-24	1335-1997	Kammarrätten i Stockholm
1999-10-20	1544-1998	Kammarrätten i Jönköping
1999-10-26	1991-1997	Kammarrätten i Jönköping
1999-11-02	630-1998	Kammarrätten i Stockholm
1999-11-07	1022-1999	Kammarrätten i Göteborg
2000-04-11	1757-1999	Kammarrätten i Jönköping
2000-05-08	8159-1998	Kammarrätten i Göteborg
2000-05-15	1228-1999	Kammarrätten i Sundsvall

2000-05-31	4141-1999	Kammarrätten i Jönköping
2000-05-31	2602-1997	Kammarrätten i Stockholm
2000-06-14	2426-1998	Kammarrätten i Stockholm
2000-06-16	6902-1999	Kammarrätten i Göteborg
2000-06-29	1971-2000	Kammarrätten i Göteborg
2000-10-05	1971-2000	Kammarrätten i Stockholm
2000-10-06	805-1999	Kammarrätten i Göteborg
2000-10-10	5891-1999	Kammarrätten i Göteborg
2000-10-25	3611-1999	Kammarrätten i Stockholm
2000-11-07	6254-1999	Kammarrätten i Göteborg
2000-11-07	5994-1999	Kammarrätten i Göteborg
2000-11-08	367-1999	Kammarrätten i Sundsvall
2000-11-23	1213-1998	Kammarrätten i Göteborg
2000-11-28	606-1999	Kammarrätten i Sundsvall
2000-12-08	2269-2000	Kammarrätten i Jönköping
2000-12-19	9714-1999	Kammarrätten i Stockholm
2001-01-22	827-1999	Kammarrätten i Sundsvall
2001-01-31	2418-1998	Kammarrätten i Jönköping
2001-02-06	5397-1998	Kammarrätten i Göteborg
2001-02-12	1144-1998	Kammarrätten i Jönköping
2001-02-16	4543-2000	Kammarrätten i Göteborg
2001-03-22	6440-1999	Kammarrätten i Stockholm
2001-03-26	1958-1999	Kammarrätten i Sundsvall
2001-04-26	2259-2000	Kammarrätten i Göteborg
2001-05-30	4877-1999	Kammarrätten i Jönköping
2001-06-05	8529-2000	Kammarrätten i Stockholm
2001-06-05	841-1999	Kammarrätten i Stockholm
2001-06-08	456-2001	Kammarrätten i Sundsvall
2001-06-18	2164-1999	Kammarrätten i Göteborg
2001-06-19	1827-2001	Kammarrätten i Stockholm
2001-06-28	998-2001	Kammarrätten i Jönköping
2001-08-14	4077-2000	Kammarrätten i Göteborg
2001-08-28	6208-2000	Kammarrätten i Göteborg
2001-08-29	3867-2000	Kammarrätten i Göteborg
2001-09-20	1196-2001	Kammarrätten i Sundsvall
2001-10-11-	3135-1999	Kammarrätten i Sundsvall
2001-11-01	6966-1999	Kammarrätten i Göteborg
2001-11-02	4013-1999	Kammarrätten i Göteborg
2001-11-06	6966-1999	Kammarrätten i Göteborg